

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra religionistiky

**Přístupy badatelů ke sportu jako
k implicitnímu náboženství se zvláštním
důrazem na autory 21. století**

**Scholars' approach to sport as an implicit religion with
special focus on the authors of the 21st century**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
Mgr. Zuzana Kostičová Ph.D.

Autor:
Jakub Ludvík

Praha 2019

Poděkování

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval vedoucí práce Mgr. Zuzaně Kostičové Ph.D. za profesionální vedení, vstřícnost a odborné vedení při zpracování této práce. Děkuji za její čas, který mi byla ochotna věnovat.

Děkuji rovněž PhDr. Aleši Sekotovi CSc., Prof. PhDr. Ivo Jiráskovi Ph.D a Ericu Bain-Selbovi Ph.D za odborné rady a konzultaci.

Děkuji také své rodině za podporu při studiu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30. 4. 2019

Jakub Ludvík

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá pojetím sportu coby náboženstvím. Práce shrnuje přístupy autorů 21. století. Úvod textu se zabývá těmi autory, kteří položili základ současnému náhledu na tuto tematiku. Mezi ně patří například Émile Durkheim, Robert Bellah, Thomas Luckmann, Jacques Waardenburg a Michael Novak. Stěžejní část textu je rozdělena do dvou částí. Rozlišuje autory, kteří souhlasí s tezí pojmající sport jako náboženství a autory, kteří koncepci sportu jakožto náboženství odmítají. Práce obsahuje také myšlenky autora Nicka Watsona, který se ve svých dílech zabývá širším pojetím dané problematiky a představuje další témata, která se sportu a náboženství týkají. Text je dále obohacen českým přínosem v této oblasti výzkumu, a to nejen v rámci oblasti religionistiky. Cílem práce je co nejpřesněji popsat jednotlivé přístupy autorů a jejich přínos k diskuzi na téma sportu pojímaného jakožto náboženství.

Abstract

This bachelor thesis deals with the concept of a sport as religion. This work summarizes different approaches from authors of the 21st century. The preface discusses the authors who laid the foundation for the current view on this topic. These include Émile Durkheim, Robert Bellah, Thomas Luckmann, Jacques Waardenburg and Michael Novak. The main part of the text is then divided into 2 parts - to authors who agree with the thesis of sport as a religion and those who reject such concept. The text also goes over the ideas of the author Nick Watson, whose work deals with the broader concept of this issue as well as presents other topics related to sports and religion. This bachelor thesis also discusses the Czech contribution to this area of research. While not focusing exclusively on Study of Religions. The aim of the thesis is to describe the individual approaches of the authors and their contribution to the discussion on the topic of sport as religion.

Klíčová slova

Sport, náboženství, implicitní náboženství, občanské náboženství, spiritualita.

Keywords

Sport, religion, implicit religion, civil religion, spirituality.

Obsah

1. Úvod.....	6
1.2 Osobní motivace.....	6
1.2 Cíle práce.....	7
2. Uvedení do kontextu religionistického bádání.....	10
2.1 Émile Durkheim a Robert Bellah	10
2.2 Thomas Luckmann	11
2.3 Jacques Waardenburg.....	13
2.4 Michael Novak	14
3. Badatelé 21. století a jejich přínosy k tématice.....	20
3.1 Nick J. Watson	20
3.2 Terry Ray Clark.....	30
3.3 Joseph L. Price	36
3.4 Eric Bain-Selbo	41
3.5 Odmítnutí sportu pojímaného jako náboženství.....	47
4. Český výzkum sportu pojímaného jako náboženství.....	51
4.1 Aleš Sekot.....	51
4.2 Ivo Jirásek.....	55
4.3 Sport jako náboženství v současné české religionistice	57
5. Závěr	60
Použitá literatura a zdroje.....	63

1. Úvod

Tématu sportu pojímaného jako jakousi formu nového náboženství si začíná všímat stále více religionistů. Samotná religionistika by se dala ještě stále nazvat novou vědou. Seriózní religionistické práce o sportu jakožto novém náboženství se objevují v posledních 50 letech. Je ale zřejmé, že jistí autoři si již dříve všímali, že vše nemusí být tak jednoznačné, jako se zdá, alespoň tedy co se týče náboženství. Autoři jako Durkheim, Bellah, Luckmann, nebo Waardenburg postupně zjistili, že existuje i něco jiného mimo klasické pojetí náboženství. Tuto odlišnou koncepci náboženství každý z těchto autorů chápe a zároveň nazývá trochu jinak. V úvodu práce se pokusíme jejich přístupy shrnout. Dají nám totiž možnost lépe se přiblížit ke kontextu celé problematiky.

Za samotného „praotce“ nastoleného tématu pak musíme jednoznačně určit Michaela Novaka, ke kterému se téměř každý vědecký přístup zabývající se danou problematikou, jistým způsobem hlásí. Novakův přínos představíme společně s názory již výše zmíněných „velikánů“ Durkheima, Bellaha, Luckmanna a Waardenburga.

Novak jistě nepatří mezi nejznámější jména současné religionistiky. Pro námi řešené téma je však jeho přispění naprosto zásadní. Nedostatečná znalost tohoto religionisty na obecné rovině pak dokazuje, jak málo se stále mluví o pojetí sportu coby nového náboženství. Výrazný nedostatek zájmu je taktéž viděn obzvláště v českém prostředí. Je zde třeba přiznat, že se závěrečnou kapitolou týkající se stavu bádání v České republice jsme měli největší problémy, protože se i přes jazykovou dostupnost nejhůře hledali autoři, které by zmíněný námět zajímal. A proto jsme v naší studii dospěli i k filosofickým a sociologickým uchopením problematiky. V rámci bádání v sociologickém prostředí jsme představili autora Aleše Sekota, který ovšem toto téma, jak sám říká, nyní „*nikoli zcela dobrovolně opustil*“.¹

1.2 Osobní motivace

Mnoho religionistů, o kterých se zde budeme zmiňovat, svůj výzkum začínají shrnutím své osobní motivace ke studiu tématu. Má osobní motivace není příliš odlišná, než ta, kterou daní autoři často zmiňují. Podobně jako oni mám blízko k náboženství, ale

¹ Z osobní emailové korespondence s Alešem Sekotem z 19. 11. 2018.

také ke sportu, konkrétně pak k fotbalu. Na jednom z domácích zápasů Slavie v sezóně 2017/2018 jsem si v momentu poločasu všiml na velkoplošné obrazovce klipu, ve kterém se příznivci „červenobílých“ vyznávali z toho, jaký mají ke klubu vztah. Dovolím si zde uvést jen pár vět, které mě ve videu zaujaly: „*Slavie pro mě znamená život.*“ „*Slavie pro mě znamená úplně všechno.*“ „*Slavie pro mě znamená úplně celý život a kdyby nebyla Slavie, tak můj život nemá vůbec smysl.*“ „*Co pro mě znamená Slavie? Zvyk, vášně, lásku.*“² Toto jsou vyjádření jen malé skupiny příznivců pouze jednoho fotbalového klubu. Mně přesto výrazně připomenuly video, které jsem zhlédl nedlouho před zmíněným zápasem. V tomto videu se ptá dotazující věřících, co pro ně znamená náboženství.³ Jestliže porovnáme výpovědi respondentů z obou videí, můžeme si všimnout výrazné podobnosti v pojetí odpovědí dotazovaných skupin. Přestože se jedná o náhodné vybrání obou videí, stačilo to k tomu, aby mě nasměrovalo na zkoumání, jaké podobnosti mohou mít obě zmíněné sféry pro člověka.

1.2 Cíle práce

Před tím, než bude v našem prostředí možný empirický výzkum tohoto tématu, je dle mého názoru nutné „zaplnit“ jakýsi prázdný prostor, který v české religionistice přebývá. Je patrné, že se žádný český badatel této problematice příliš nevěnoval. Předložená bakalářská práce nenabídne, jak je ostatně z jejího názvu patrné, odpovědi na otázky typu: Jak sport působí nábožensky? Dokáže sport naplnit náboženské potřeby? Je sport novým náboženstvím? Takové ambice si tato práce neklade. Spíše se zde pokusíme zmapovat nejpřínosnější soudobé přístupy religionistů ve světě i v Čechách. Nesmíme opomenout, že se téma rozprostírá jednak na poli religionistiky, ale také v oblasti sociologie. Částečně se dotýká i teologie a dalších vědních oborů. Mimo jiné tu budou představeny vedlejší problematiky, které jsou v současné religionistice diskutovány. Text se bude taktéž snažit přiblížit odpovědi na otázku, co je vlastně samotné náboženství. U každého autora se pokusíme představit jeho pochopení a následnou definici náboženství. Je zřejmé, že vysvětlení těchto formulací bude zásadní pro porozumění daného přístupu autora k problematice sportu coby náboženství.

² „Spolu jsme silnější“ (online), *YouTube.com*, leden 2017, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=L5apLkK2O7s&t=184s>.

³ „What does Religion mean to you?“ (online), *YouTube.com*, březen 2016, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=L6zJZ0xVKbU>.

Zároveň se v textu budeme snažit ubránit několikerému „pokusení“. V první řadě se pokusíme být zcela nestranní a do výše předeslaného tématu se budeme snažit nevnášet vlastní myšlenky. Ačkoliv, jak přiznává například Břetislav Horyna,⁴ objektivita v přístupu k náboženským tématům může být velmi složitá, tak i přesto se zde o ní zde pokusíme. Zároveň se budeme snažit nehodnotit dané přístupy. Je však patrné, že výběrem určitých autorů, které budeme na tomto místě považovat za přínosné, již určité hodnocení činíme. U nastoleného předmětu bádání je totiž lákavé obrátit se od zkoumání sportu pojímaného coby náboženství k syntézám, které sport a náboženství představují. Existuje nemalé množství autorů, kteří se vzájemnému vztahu sportu a náboženství věnují. Zmíňme zejména knihu *William J. Bakera Playing with God: Religion and Modern Sport*⁵, která se těmito syntézami obšírně zabývá. Tyto vzájemné propojenosti však nebudou součástí této práce, jelikož nejsou předmětem našeho bádání, které se zaměřuje primárně na pojetí sportu jako náboženství. Pro větší zpřesnění toho, čemu se v práci chceme primárně věnovat, je možné použít příměr ze scholastického sporu, na jehož základě nám půjde o transsubstanciaci, nikoliv o konsubstanciaci.

V rámci snahy o již zmíněnou objektivitu, se v následujícím textu nezaměříme pouze na přístupy autorů, kteří sport za „jiné“ pojetí náboženství považují, nýbrž souběžně uvedeme i myšlenky badatelů, kteří tuto úvahu odmítají. Pochopitelně jim v práci není vyměřen stejný prostor, jako názorům autorů s „pozitivním“ přístupem, přesto se domníváme, že je třeba zmínit existenci proudu autorů, kteří se tématu sportu jako novému náboženství věnují a zároveň ho odmítají. Tím, kým je pro „pozitivní“ pojetí našeho tématu Michael Novak, je pro „negativisty“ Joan Chandlerová se svým článkem, jehož název zní *Sport is not a religion*.⁶ Je nutné autorku zmínit, ačkoliv tento článek vyšel již v roce 1992. Výjimku učiníme, jelikož je její názor nezbytný pro pochopení autorů na ní navazujících (Higgs a Braswell, Magdalinski, Timothy J.L. Chandler).

⁴ HORYNA, Břetislav, *Úvod do religionistiky*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, str. 11.

⁵ BAKER, William J., *Playing with God: Religion and Modern Sport*, Cambridge, Mass. Harvard University Press, 2007.

⁶ CHANDLER, Joan M. in HOFFMAN, Shirl J, *Sport and religion*, Champaign, Ill.: Human Kinetics Books, 1992, str. 55-61.

Tím se dostáváme k dalšímu, zcela klíčovému, prvku předloženého textu. Ačkoliv, jak již bylo zmíněno výše, se nevyhneme rekapitulaci starších badatelů a jejich přístupů k tématu (Durkeim atd.), bude na snaze, aby následující řádky představovali autory a přínosy, které jsou vysoce aktuální. Budeme tak, jak již napovídá samotný název práce, shrnovat přístupy badatelů pouze z 21. století (s již zmíněnou výjimkou v podobě spisu Joan Chandlerové). Pokud totiž má práce nést co největší význam, je nutné zkoumat zejména aktuální stav bádání nastolené problematiky. Je naší snahou, aby následující řádky jasně „probudily“ lehce spící diskuzi na uvedené téma mezi našimi religionisty. Máme za to, že tématu pojetí sportu, jako novému náboženství se již nedá dále vyhýbat a mělo by se dostat do obecného religionistického povědomí i u nás. Voláme tak po větší diskuzi na uvedené téma, pro kterou si následující text, snad poněkud neskromně, představuje býti jakýmsi základním opěrným bodem.

2. Uvedení do kontextu religionistického bádání

Nejprve si musíme zrekapitulovat starší pojetí některých vybraných autorů, kteří určitým způsobem ovlivnili badatele zabývající se danou tematikou. Zároveň tak lépe pochopíme, kam se současné studium sportu jako nového náboženství ubírá. Je pravdou, že představení autoři, samozřejmě s výjimkou Novaka, se přímo o sportu nezmiňují. Ovšem považujeme zde za důležité upozornit, že badatelé jako Durkheim, Waardenburg a Luckmann nachází jiné, občanské, neviditelné či implicitní náboženství, které se přístupům pojetí sportu jako náboženství novodobých autorů podobá a kteří v nich hledají svůj základ. V závěru této části představíme již zmiňovaného amerického rodáka slovenského původu Michaela Novaka. Byl to zejména on, kdo vnesl do religionistického „světa“ diskuzi na dané téma, a to především svou knihou z roku 1967 *The Joy of Sports*.⁷

2.1 Émile Durkheim a Robert Bellah

V rámci uvedení do kontextu naší práce začneme s myšlenkami francouzského sociologa, který je jedním ze zakladatelů funkcionalismu, Émila Durkheima. Nebudeme se zde snažit přednést všechny Durkheimovy přínosy jako je například durkheimovská sociologie společnosti, přístup k totemismu či důraz na rozdělení náboženského myšlení na posvátné a profánní.⁸ Pro naše téma bude mnohem podstatnější Durkheimův přínos pro něco, co Bellah později nazve občanské náboženství, u kterého se nyní stručně pozastavíme.⁹

Bellah se v tomto konceptu neopíral pouze o Durkheima, důležitý byl pro něj i přínos osvícence Jeana-Jacquesa Rousseaua.¹⁰ Bellahovo občanské náboženství je situované do USA. Bellah píše svou známou esej *Civil Religion in USA*¹¹ v roce 1967. Tuto esej a zároveň i celou koncepci a myšlenky v ní dále obohatil v knize *The Broken*

⁷ NOVAK, Michael, *The Joy of Sports: Endzones, Bases, Baskets, Balls, and the Consecration of the American Spirit*, rev. ed. Lanham: Madison Books, 1994.

⁸ O těchto tématech v: DURKHEIM, Emile a W. S. F. PICKERING, *Durkheim on religion*, Atlanta, Ga.: Scholars Press, 1994. Texts and translations series (American Academy of Religion), no. 6.

⁹ BELLAH, Robert Neelly, „Civil Religion in America“, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, 1967, roč. 96, čís. 1.

¹⁰ NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ, *Sociologie náboženství*, Praha: Portál, 2007, str. 126.

¹¹ BELLAH, Robert N, „Civil religion in America.“ *Deadalus* 96 (1), 1967, str. 1-21.

*Covenant: American Civil Religion in Time of Trial.*¹² Ve své eseji chce Bellah poukázat na zvláštní roli náboženství v americké společnosti. Bellah se domnívá, že ačkoli došlo k oddělení státu od církve, nedochází ke ztrátě náboženského citění. Bellah míní, že život Američanů neztratil náboženství, spíše byl založen na jistých náboženských základech. Ty pak formovaly sociální instituce, které daly člověku náboženskou dimenzi, po které prahne. „Pro Spojené státy se stal charakteristický soubor věr, symbolů a rituálů vztahujících se k posvátnu a kolektivně institucionalizovaných. Toto náboženství - nelze to nazvat jinak - nestálo proti křesťanství a dokonce s ním mělo mnoho společného. Nebylo ani sektářské, ani v žádném specifickém smyslu křesťanské (...)“¹³ Pro naše téma, tedy sport pojímaný jako „jiné“ náboženství, je třeba si všimnout Bellahovy koncepce, kde ve specifickém prostředí (USA) nachází něco, co není obecně pojímáno jako náboženství, ale některým lidem poskytuje odpovědi na náboženské otázky.

Tímto tvrzením se volně vracíme k Émilu Durkheimovi, který, jak již bylo naznačeno, „vybudoval“ základy Bellahova pojetí. Jedním z hlavních bodů občanského náboženství je totiž důraz na otázku společenské soudržnosti. Společnost podle Durkheima drží pohromadě náboženská dimenze, kde jsou všichni spojováni pomocí posvátných věr a praktik.¹⁴ Na tento durkheimovský přístup a celkově na jeho funkcionalistické pojetí náboženství, ačkoliv pojem „občanské náboženství“ u Durkheima nikde nenalezneme, Bellah volně navazuje. Nicméně Durkheimův přínos pro nás není „pouze“ v ovlivnění Bellaha. Dodnes existuje velké množství autorů, kteří v důsledku snahy o dokázání, že sport má náboženskou funkci, stále „utíkají“ k durkheimovskému kolektivnímu pojetí a k myšlence, že k náboženství není nutná idea nadpřirozeného nebo idea boha.¹⁵

2.2 Thomas Luckmann

Další, kdo přispěl k této problematice, a koho považujeme za důležité zmínit je (podobně jako výše zmíněný Bellah) zástupce moderní sociologie Thomas Luckmann. Ten

¹² BELLAH, Robert N, *The broken covenant: American civil religion in time of trial*, 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

¹³ BELLAH, Robert in NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ, *Sociologie náboženství*, str. 127.

¹⁴ DURKHEIM, Emile a Karen E. FIELDS, *The elementary forms of religious life*, New York: Free Press, 1995.

¹⁵ DURKHEIM, Émile a Joseph Ward SWAIN, *The elementary forms of the religious life*, Mineola, N.Y.: Dover Publications, 2008, str. 35.

taktéž, podobně jako Bellah, na Durkheima částečně navazuje, když s ním souhlasí zejména v tezi, že náboženství představuje systémovou nutnost pro každou společnost. Jistou návaznost lze také spatřit v jeho funkcionalistickém pojetí, které jeho názory mohou připomínat.¹⁶ Zároveň Luckmann kritizoval, že sociologie zkoumá pouze viditelné složky náboženství a prosazoval, jak již bylo zmíněno, funkcionální přístup.¹⁷

Luckmann si všímá toho, že křesťanství je nahrazováno novou formou. Něčím, co by se dalo nazvat privatizovaným náboženstvím, nebo, lépe řečeno, náboženstvím ustupujícím do privatizované sféry člověka. Luckmann je odpůrcem klasických sekularizačních tezí. Tvrdí totiž, že vývoj společnosti nevede k odmítnutí náboženství, nýbrž ke změně jeho formy.¹⁸ Důležité tedy pro naši práci je, že Luckmann přichází s něčím, čeho si do té doby sociologie všímá pouze okrajově, což se také nevyhnulo Luckmannově kritice. Přichází s novým pojmem, podle kterého nazval i jednu ze svých nejznámějších esejí *The Invisible religion*. Tento článek vyšel v roce 1967 a znamenal jistý přelom v pohledu na „jiná“ náboženství. Sociolog Jan Jandourek neviditelné náboženství velmi dobře vysvětluje ve svém sociologickém slovníku: „*Pojem zavedený T. Luckmannem a vyjadřující poznatek, že náboženství je sice v moderní společnosti stále důležitým prvkem, ale nemůže být chápáno pouze jako návštěva bohoslužeb. Pojem neviditelné náboženství v sobě zahrnuje vytváření postojů unikajících bezprostřední zkušenosti, ale projevujících se v kultuře.*“¹⁹

Je zřejmé, že Luckmannův apel na všímání si „neviditelných náboženství“ nezůstal bez odezvy. O „nových“ neviditelných náboženstvích začínali sociologové psát zejména v souvislosti s různými politickými systémy a ideologiemi. Nešlo ale pouze o ně. Jak si Pavel Dušek všímá ve svém článku v časopise *Dingir*, nové formy náboženského jednání nalézají badatelé mj. v ekologii (Mynarek 1983), astrologii (Truzzi 1972), kulturistice (Honer 1985) či v aerobice a fitness (C. Edgely, B. Edgely a Turner 1982).²⁰ Jiní autoři

¹⁶ BACHIKA, Reimon, „On Thomas Luckmann's Theory of Religion“ (online), <https://bird.bukkyo-u.ac.jp/collections/>, cit. březen 2019, dostupné online na <http://archives.bukkyo-u.ac.jp/rp-contents/SR/0014/SR00140L067.pdf>.

¹⁷ NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ, *Sociologie náboženství*, str. 17.

¹⁸ HAMPLOVÁ, Dana, *Náboženství v české společnosti na prahu 3. Tisíciletí*, Praha: Karolinum, 2013, str. 15.

¹⁹ JANDOUREK, Jan, *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2001, str. 167.

²⁰ DUŠEK, Pavel. „Rozpuštění ostrých hranic“. *Dingir* (1/2010): str. 16.

zase vidí další formy neviditelného náboženství v médiích či konzumerismu, který má své „chrámy“ v supermarketech.²¹

2.3 Jacques Waardenburg

Do výčtu autorů, kteří napomohli diskuzím o „jiném“ náboženství, rozhodně musíme přidat významného nizozemského religionistu a autora aplikované hermeneutiky Jacquesa Waardenburga. Teoretickou kritiku k Waardenburgově pojetí podal Jiří Gebelt²², z jehož práce budeme v této části textu čerpat primárně. Gebelt Waardenburgovo „explicitní a implicitní pojetí“ ve své práci podrobuje kritice, když tvrdí, že výraz „implicitní význam náboženského faktu“ je dokonce nesmyslný. Podobné kritice se nevyhne ani Waardenburgova koncepce pojetí implicitního a explicitního náboženství.²³ Ovšem na nás zde není, abychom hodnotili Waardenburgovu koncepci či zvažovali oprávněnost nebo neoprávněnost Gebeltovy kritiky. Jak již bylo zmíněno v samotném úvodu, tato práce si klade za cíl být maximálně nestranná a nehodnotící. Proto se v tuto chvíli spíše zaměříme na to, co Waardenburg svým rozdělením myslel a jaký mohl mít a do současnosti má, samozřejmě přeneseně, význam pro studie zabývající se sportem pojímaným jako náboženství.

Waardenburg se ve svém studiu zaměřuje zejména na islám. Z jeho tematizace pak můžeme pochopit jeho celkové pojetí náboženství. Jedná se podle něj o interakci dvou skupin, a to zájmů, motivací a intencí²⁴ jednotlivců, nebo skupin se systémem symbolů a znaků toho daného náboženství.²⁵ Toto pojetí je pro nás velmi důležité, protože díky němu je jasné, že Waardenburg nepovažuje za náboženství jen velká náboženství, ale „*všechny takové systémy, které pro příslušné jedince či skupiny jako náboženství fungují*“.²⁶ To je zřejmé i z již uvedeného rozdělení náboženství na explicitní a implicitní. Implicitní náboženství nejsou vědomě vnímána „zainteresovanými“ jakožto náboženství, zatímco ta

²¹ NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ, *Sociologie náboženství*, str. 139.

²² NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ, *Sociologie náboženství*, str. 210.

²³ GEBELT, Jiří. „Aplikovaná hermeneutika Jacquesa Waardenburga. Sémantický a fenomenologický výzkum náboženství“. *Religio: revue pro religionistiku (12/2004)*: str. 5-28.

²⁴ Což je problematický pojem, kterému se Gebelt později v textu věnuje.

²⁵ GEBELT, Jiří, „Aplikovaná hermeneutika Jacquesa Waardenburga“, str. 14.

²⁶ GEBELT, Jiří, „Aplikovaná hermeneutika Jacquesa Waardenburga“, str. 9.

explicitní jsou taková, kterým samotní věřící tak rozumí.²⁷ Samozřejmě základním předpokladem pro takovou koncepci náboženství je potřeba vnímat, že náboženské systémy nejsou náboženské samy o sobě, ale že se jimi staly postupem času skrze určitý výklad či interpretaci. Tímto způsobem se jako (implicitní) náboženství mohou chovat různé ideologie, osobnosti, věda, ale samozřejmě také sport.²⁸ Tyto implicitní náboženství lze podle Waardenburga rozpoznat dvojím způsobem. Buď se jedná o „*iracionální argumentaci dovolávající se absolutních hodnot, nebo původ obestřený tajemstvím.*“²⁹

Co se týká samotného sportu, nizozemský religionista se o něm krátce zmiňuje ve své knize *Muslims and Others: Relations in Context* z roku 2003.³⁰ Na jeho obranu, Waardenburg jistě netušil, že toto jeho přirovnání bude využito v práci zabývající se pojetím sportu jako náboženství. Přesto je zajímavé, že i Waardenburg v jedné části této knihy sport k náboženství přirovnává: „*Každá strana se pokusila přesvědčit ostatní o správnosti, pravdě a nadřazenosti toho jejich náboženství, stejně jako by šlo o sportovní událost.*“³¹

2.4 Michael Novak

Jak jsme již zmiňovali v úvodu této práce, Michael Novak je osobou, která skutečně započala nebo alespoň výrazně zintenzivnila debaty na téma sportu pojímaného jako jiné, nebo nové náboženství. Na tomto tvrzení se shodují religionisté řešící nejen tuto tematiku napříč širokým spektrem autorů.³² Nicméně nebylo by úplně vhodné nechat se

²⁷ GEBELT, Jiří, „Aplikovaná hermeneutika Jacquesa Waardenburga“, str. 17.

²⁸ GEBELT, Jiří, „Aplikovaná hermeneutika Jacquesa Waardenburga“, str. 7.

²⁹ Waardenburg in GEBELT, Jiří, „Aplikovaná hermeneutika Jacquesa Waardenburga“, str. 15-16.

³⁰ WAARDENBURG, Jacques, *Muslims and Others: Relations in Context*, Berlin: De Gruyter, 2003.

³¹ „*Each party tried to persuade the others of the rightness, truth, and superiority of one's religion, as if it were a sport event.*“ In WAARDENBURG, Jacques, *Muslims and Others*, str. 25.

³² Namátkou například Nick Watson ve svém článku „Theology, Ethics and Transcendence“ in Sports (2011) na straně 7, Jeremy Treat ve své kapitole „More than a Game: A Theology of Sport“, v publikaci *Themelios: An International Journal for Students of Theological and Religious Studies* (2015) na straně 392, profesor z Northeastern Illinois University Steven A. Riess v knize *A Companion to American Sport History*, Price ve své kapitole „An American Apotheosis, Sports as Popular Religion“ a ve Forbesově a Mahanově knize *Religion and Popular Culture in America: Revised Edition* (2005) na straně 198 a mnozí další.

„zlákat“ představou, že téma sportu jako náboženství bylo pro Novaka nějak zásadní. Americký rodák se slovenskými předky, který také dostal ocenění od českého prezidenta³³, se zejména zabýval politickými, filozofickými a, jakožto i bývalý kněz, teologickými tématy. Kniha *The Joy of Sports (1967)* je považována za jedno z jeho nejpřekvapivějších děl.³⁴ Téma sportu jako náboženství bylo jen na okraji jeho zájmu, a přesto má pro naše studium nezanedbatelný význam, a to ať už v samotných myšlenkách, které uvádí v knize, tak i v inspiraci mnoha dalších badatelů zkoumajících toto téma.³⁵ Nicméně není úplně pravdou, že by se Novak k tomuto tématu od vydání zmíněné knihy nikdy nevrátil. Důležitost sportu, v jeho případě myšleno zejména důležitost pro americkou společnost, opakuje na několika dalších přednáškách. Jedna z jeho „lekci“ na toto téma proběhla roku 2016 na Hillsdale College³⁶. Z takové přednášky budeme taktéž čerpat, ačkoliv je nutné přiznat, že k zásadním změnám Novakova pohledu na téma sportu jako náboženství, nikdy nedošlo.

Kniha *The Joy of Sports* začíná Novakovým objasněním čtenářům a pravděpodobně i sobě samému, proč se bude následujícímu tématu věnovat. „Vyznává se“ ke své „lásce“ k Dodgers³⁷. Dokonce tvrdí, že Dodgers pro něj nebyli pouze vítězství a porážky, ale samotná „dobrota“. Byli lepší než normální život.³⁸ V úvodu této knihy a současně i v projevu na zmíněné přednášce na Hillsdale College, označuje Novak jako zásadní moment, kdy si uvědomil, že sport je něco více, než za co byl do té doby považován, svůj téměř, a dalo by se asi i říci, „náboženský prožitek“ ve svých čtyřiceti letech, kdy sledoval zápas Dodgers, kteří prohráli, a Novaka tato situace uvrhla do hluboké deprese.³⁹ Novak si uvědomuje, že sport má pro něj mnohem větší význam. Je to pro něj mnohem víc než „pouhý sport“. „*Sport je nějak náboženstvím.*“⁴⁰ Jako cíl své knihy Novak uvádí, že se

³³ Řád T.G. Masaryka třetího stupně. „Michael Novak Bio“ (online), cit. březen 2019 <https://www.michaelnovak.net/>, dostupné online na <https://www.michaelnovak.net/bio>.

³⁴ „Michael Novak Bio“ (online), cit. březen 2019m <https://www.michaelnovak.net/>, dostupné online na <https://www.michaelnovak.net/bio>.

³⁵ Zejména pak Prebische a Price.

³⁶ NOVAK, Michael, „Why We Love Sports“ (online), *YouTube.com*, březen, 2016, cit. březen 2016. dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=bpqZkE6F5fc>.

³⁷ Baseballový tým z Los Angeles.

³⁸ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. XV.

³⁹ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. XV – XVI.

⁴⁰ „*Sport is, somehow, a religion*“. In Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. XVI.

pokusí věřícím i nevěřícím⁴¹ svou víru vysvětlit rozumově. Tedy objasní hlavou to, co srdce už dávno ví.⁴² Zároveň shrnuje, že se při svém zkoumání zaměřil na tři sporty, které nazývá „svatá trojice“ a které vznikly v Americe: baseball, americký fotbal a basketbal⁴³. Ovšem přiznává, že tyto tři části „svaté trojice“ mají zcela odlišnou mýtickou strukturu a jiný narativ.⁴⁴

Aby Novak vysvětlil nebo alespoň přiblížil, jak sport funguje nábožensky, představuje osm prvků náboženství, které mohou být vyjmenovány, čímž vlastně definuje náboženství. V těchto osmi bodech se snaží nalézt společné znaky náboženství a sportu.

- 1) Náboženství jsou postavená na organizaci a mají strukturu. Novak tvrdí, že náboženství začínají ceremoniemi. V nich se ukazuje dobré a špatné chování, čímž se pak pozorovatelé řídí. Sledování těchto ceremonií vyžaduje naprostou koncentraci.⁴⁵
- 2) Náboženství jsou vybudována na askezi. Ta znamená vývoj charakteru skrze opakování, experiment a odpírání si. Tento asketa je pak vázán na nevědomé potřeby společnosti. Novak dokonce tvrdí, že náboženství tyto potřeby odhaluje.⁴⁶
- 3) Náboženství určuje pocity většiny lidí týkající se jejich osudu (pocity nebezpečí, náhody a šance). Zároveň nás s těmito pocity chce smířit. Situace ve sportech jako baseball, americký fotbal a basketbal nás mohou zasáhnout a „*stát se hlavními složkami při akci*“.⁴⁷
- 4) Náboženství činní explicitními některé „hrůzy“ každodenního života, jako jsou smrt, selhání, zbabělost, zrada a jiné. Sporty, ve kterých se soutěží a o něco bojuje, „ztělesňují“ tyto každodenní „hrůzy“ v každém souboji.⁴⁸
- 5) Náboženství, jakkoliv je podle Novaka univerzální, nepovažuje pocit „zakořenění“, tedy toho, že člověk někam patří, za nedůležitý⁴⁹. Naopak. Časté náboženské

⁴¹ Myšleno nějaký typ sportu.

⁴² Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. XVIII.

⁴³ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. XIX.

⁴⁴ NOVAK, Michael, „Why We Love Sports“ (online), *YouTube.com*, březen, 2016, cit březen 2016. Dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=bpqZkE6F5fc> 40:00 – 41:50.

⁴⁵ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 29.

⁴⁶ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 29.

⁴⁷ „(may) become central components in the action“. In Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 30.

⁴⁸ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 30.

ceremonie začínají žehnáním věcí, které jsou považovány za místní. Tím se mimo jiné snaží vyvolat větší loajalitu v obyvatelích té dané lokace.

- 6) Náboženství zasvěcují, doslova myšleno zposvátnují, určité hodiny či dny, a tím vytvoří posvátný čas. Ten Novak definuje následovně: „*Posvátný čas je blok času, který je „vzvednut“ z každodenní normální rutiny. Čas, který je jiný, ve kterém se uplatňují jiné zákony, čas, ve kterém člověk zapomene na normální čas.*“⁵⁰ Toto tvrzení dokládá svou vlastní zkušeností, kdy jako malý kluk při sportu absolutně nebyl schopen vnímat reálný čas.⁵¹
- 7) Aby člověk mohl prožívat náboženství, musí v něm nalézt „heroické“ postavy a příběhy, ke kterým bude vzhlížet. Vidění těchto postav nebo příběhů Novak doslova nazývá „vzory dokonalosti“⁵². Ty mají v člověku vzbudit údiv. Náboženství dává podle Novaka člověku příklady symbolů a mýtů, se kterými má potřebu zestárnout. Takový symbol či mýtus je právě utvořen hrdinnými příběhy.⁵³
- 8) Náboženství dokáže „vzpružit“⁵⁴ lidské tělo, touhu, vůli, pocit krásy, pocit jednoty s vesmírem a s ostatními lidmi. Náboženství sjednocuje, skrze nepopsatelný pocit, lidi tak, že si připadají součástí jednoho těla. Tyto nepopsatelné pocity mohou být také vytvořeny skrze různé chorály a zpěvy.⁵⁵

O všech těchto osmi bodech, kterými Novak definoval náboženství, je přesvědčen, že je lze nalézt i ve sportu. Tato definice a její následné ztotožnění se sportem tvoří základ Novakova pojetí sportu jakožto náboženství. Říká, že sport není ani křesťanství, ani judaismus, islám, či buddhismus. Sport je sám o sobě formou náboženství.⁵⁶ Sport a

⁴⁹ Doslova u Novaka: unworthy – nehodný.

⁵⁰ „*Sacred time is a block of time lifted out of everyday normal routines, a time that is different, in which different laws apply, a time within which one forgets ordinary time.*“ In Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 30.

⁵¹NOVAK, Michael, „Why We Love Sports“ (online), YouTube.com, březen, 2016, cit březen 2016. dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=bpqZkE6F5fc> 6:55 – 7:25.

⁵² Patterns of excellence.

⁵³ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 31.

⁵⁴ Exhilarate.

⁵⁵ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 31.

⁵⁶ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 31.

náboženství vykazují stejné znaky a mají mnoho společného, a proto sport patří do kategorie náboženství.⁵⁷

Novak další řádky své knihy pojímá spíše jako apel na americkou společnost. Všíhá si samotného významu hraní pro člověka a nabádá, aby se lidé z „nutnosti pracovat“ spíše vrátili zpět ke hře.⁵⁸ Radost ze hry je prožitelná skrze příběh daného sportovního utkání.⁵⁹ Sport nás totiž učí základní lidské zkušenosti.⁶⁰ V závěrečné části knihy poté nalezneme, mimo již zmíněné nabádání americké společnosti, také apologii jeho pojetí sportu jako náboženství, které bylo představeno v oněch osmi bodech. Tato „obrana“ je zejména vyjádřena skrze sedm pečetí: posvátný čas a prostor, sounáležitost bratří, fandění, agón, soutěžení a sebepoznání.⁶¹ Nebudeme si zde dopodrobna rozebírat každou z Novakových pečetí, jen si zmiňme, že Novak za nejdůležitější považuje první dvě, tedy posvátný čas a prostor. Co se týče posvátného prostoru, shrnuje Novak tři náboženství, která jsou podle něj „speciálně“ náboženstvími posvátných míst. Křesťanství (Řím), judaismus (Jeruzalém) a islám (Mecca).⁶² Podobně tak i sport má svá místa, která vzbuzují ve fanoušcích údiv. Sportovní arény, Novak dodává, jsou naše katedrály.⁶³ Pojetí a důležitost posvátného času již byla představena v šestém bodě Novakovy koncepce náboženství. Jen dodejme, že posvátný čas umožňuje hrdinský čin. „*Dokud trvá posvátný čas, mohou se rodit hrdinské činy.*“⁶⁴

V tomto Novakově pojetí si nelze nevšimnout určitých podobností s koncepcí posvátného času a prostoru Mircae Eliadeho. Novak ve své přednášce z roku 2016 jasně hovoří o oddělení posvátného a profánního prostoru. Odcházení ze stadionu je jako vycházení z jiného, lepšího světa. Navracíme se do tvrdé, kruté reality profánního světa,

⁵⁷ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 33.

⁵⁸ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 40-43.

⁵⁹ NOVAK, Michael, „Why We Love Sports“ (online), *YouTube.com*, březen, 2016, cit březen 2016. dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=bpqZkE6F5fc> 30:20 – 30:30.

⁶⁰ Novak in HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance: the sacred and modern sports*, Macon, Ga.: Mercer University Press, 2004, str. 247.

⁶¹ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 127-190.

⁶² Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 131-132.

⁶³ Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 134.

⁶⁴ „*So long as sacred time exists, the heroic is in incubation.*“ In Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 137.

jehož projevem může být kupříkladu naše neschopnost najít auto na parkovišti.⁶⁵ Obdobně jako Eliade jednoznačně rozlišuje mezi posvátným a profánním prostorem.⁶⁶ Velké podobnosti pak vidíme i u koncepcí Novaka a Eliadeho, co se týče posvátného času. Eliade vnímá posvátný čas jako re-aktualizaci mytického pra-času skrze rituály. Podobně pojímá čas i Novak. Znovu odkažme na šestý bod jeho koncepce náboženství. Rumunský religionista se zdá být největší inspirací Novakova pojetí. V sedmém bodě své koncepce náboženství pak Novak zase mírně připomíná Waardenburgovu definici náboženství spočívající v interakci zájmů, motivací a intencí jednotlivců nebo skupin a systém symbolů a znaků. Novak také, jak se zdá, navazuje na tehdy čerstvý termín „občanské náboženství“⁶⁷, ve kterém se Bellah o sportu, jak je již naznačeno výše, vůbec nezmiňuje. Sám Novak píše: „*Ve studiu občanského náboženství naši myslitelé příliš mnoho zapoměli na sport.*“⁶⁸ Braswell s Higgsem si zase ve svém díle, kde knihu *The Joy of Sports* podrobují kritice, všímají, že se Novak snaží navázat na Bartha a chce stejně jako on „postavit“ etiku na „první místo“.⁶⁹

Braswell s Higgsem samozřejmě nejsou první, ani poslední kritici Novakovy koncepce. Není možné, aby také nám, ačkoliv se v této práci snažíme být zcela nehodnotící přístupů jednotlivých autorů k dané problematice, při čtení Novakova pojetí nevyvstávalo mnoho otázek k určitým diskutabilním tvrzením tohoto amerického badatele. Je pravdou, že Novak na kritiku své koncepce příliš neodpovídá a že při zmiňované přednášce na Hillsdale College, která se odehrála o třicet let později po vydání knihy *The Joy of Sports*, víceméně stále opakuje ty samé myšlenky bez větší aktualizace. Nicméně i přes některé zřejmé nedostatky musíme Novakovu koncepci jednoznačně ocenit. Jeho práce znamenala naprostý průlom v zavedení nového dialogu mezi badateli na téma, zda je, či není sport náboženstvím.

⁶⁵ NOVAK, Michael, „Why We Love Sports“ (online), *YouTube.com*, březen, 2016, cit březen 2016. dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=bpqZkE6F5fc> 35:10 – 35:45.

⁶⁶ ELIADE, Mircea, *Posvátné a profánní*, Praha: OIKOYMENH, 2006, str.18.

⁶⁷ FORBES, Bruce David and Jeffrey H. MAHAN, eds. *Religion and Popular Culture in America: Revised Edition*, University of California Press, 2005, str. 197.

⁶⁸ „*In the study of civil religions, our thinkers have too much neglected sports.*“ In Novak, Michael, *The Joy of Sports*, str. 3.

⁶⁹ HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance*, str. 247.

3. Badatelé 21. století a jejich přínosy k tématice

Nyní se dostáváme ke stěžejní části práce, tedy k výzkumům našeho tématu v současné době. Nejdříve se zaměříme na autora Nicka Watsona, který nám ve svých dílech zejména ukáže, jaká témata se ve spojitosti se sportem a náboženstvím dají vůbec řešit a zároveň nám představí širokou paletu badatelů, kteří tyto různé předměty studií zkoumají a jaké relevantní práce k nim píší. Následovat bude námi vybraná trojice autorů, kteří sport za náboženství, ať už více nebo méně explicitně, považují. Jsou jimi Terry Ray Clark, Joseph Price a Eric Bain-Selbo. Každý z nich k tématu přispívá svým originálním způsobem, ačkoliv všichni pracují za pomoci stejné, tedy komparativní metody. Následovat bude v našem textu také zmínka o množícím se protestu proti výše zmíněnému pojetí. V návaznosti na Joan Chadlerovou krátce představíme pojetí Higgse s Braswellem, Truemana, Magdalinski a Chandlera. Naše hlavní zaměření v této práci je samozřejmě na autory, kteří sport za náboženství považují. Nicméně i odpor proti těmto myšlenkám považujeme v rámci kontextu celého výzkumu za nutný k předložení.

3.1 Nick J. Watson

Nick J. Watson je jedním z nejvýznamnějších badatelů, kteří přispěli k systematizaci literatury a přístupů týkajících se sportu a náboženství. Tento bývalý profesor University of York⁷⁰ se tématu věnuje z mnoha pohledů a problematiku rozebírá z několika možných úhlů. Cílem jeho knih a článků je zejména představit literaturu a stav bádání ohledně sportu a náboženství v současnosti, ale i v 19. a 20. století v Británii a USA. Jeho práce se snaží být interdisciplinární, lépe řečeno, nejen jeho postoj se snaží přistupovat při výzkumu z úhlů teologie, sociologie a filozofie. I názory jiných autorů, které ve své knize poté nastiňuje, jsou z několika různých oborů. Z jeho prací je však jednoznačně nejvíce cítit pohled teologický, což zřejmě není překvapením s ohledem na jeho křesťansky zaměřený patos, který se opakuje napříč celou jeho literární tvorbou. Zároveň se ovšem také snaží představit přístupy zejména filozofické, psychologické, sociologické a religionistické. Přiznejme si, že pro Watsona je hlavním tématem výzkumu zejména vliv sportu na současné křesťanství. Proto bylo velkou otázkou, zda Watsona vůbec zařadit do námi představeného výčtu autorů, kteří výrazněji ovlivnili téma, ve

⁷⁰ Nyní pracuje pro charitu Archbishop of York Youth Trust. Informace z: „Nick Watson“ (online), <https://www.archbishopofyorkyouthtrust.co.uk/>, cit. březen 2019, dostupné online na https://www.archbishopofyorkyouthtrust.co.uk/nick_watson/.

kterém je sport vyloženě pojímán jako náboženství. Ačkoliv je hlavním Watsonovým badatelským zájmem syntéza sportu a náboženství, neznamená to, že si ve své systematizaci literatury nevšímá i jiných problematik. Takovým přístupům, které za sportem „vidí“ i něco jiného, než jen obyčejnou součást populární kultury, věnuje také část svého výzkumu. My si některá z jeho děl, která se nejen tímto zabývají, představíme na následujících několika řádcích.

Předtím, než tak učiníme, je ještě nutné zmínit, že mezi jeho další témata patří mimo jiné to, jak spiritualita pomáhá sportovcům⁷¹ nebo vnímání celebrit náboženství ve sportu⁷², ale i jiná teologická témata jako například reflexe tématu adoptování dětí.⁷³ Některé své práce píše sám, zejména pak ty, které mají teologizující charakter.⁷⁴ Ovšem drtivou většinu svých děl vydává ve spolupráci s jinými badateli. Významně pak spolupracuje s Markem Nestim⁷⁵, Johnem Whitem a zejména s Andrew Parkerem, se kterým sdílí výraznou většinu svých publikací od roku 2012. Většinu děl, která se týkají „našeho“ tématu a která se zde pokusíme přiblížit, napsal právě s profesorem sportu a křesťanského dosahu na univerzitě v Gloucestru A. Parkerem. K tomu, abychom dobře pochopili vývoj Watsonových názorů a řešených témat, si jeho díla ve většině případů uvedeme v chronologickém pořadí.

Nick Watson svou akademickou práci započal krátkou recenzí na knihu Higgse a Braswella *An Unholy Alliance*⁷⁶. Tato kniha v naší práci již byla představena jakožto

⁷¹ WATSON, Nick a Nesti MARK, „The Role of Spirituality in Sport Psychology Consulting: An Analysis and Integrative Review of Literature“, *Journal of Applied Sport Psychology* [online]. Routledge, 2005, 1989 - ?(17), 228 - 239 [cit. 2019-03-30].

⁷² PARKER, Andrew and WATSON, Nick J. In ADOGAME, Afeosemime U, *Global Perspectives on Sports and Christianity*, New York, NY: Routledge, 2018, str. 223-238.

⁷³ Předmluva Watsona ke knize: SWINTON, John, *A graceful embrace: theological reflections on adopting children*, Leiden: Boston: Brill, 2017.

⁷⁴ Jako již zmíněná předmluva ke knize Johna Swintona.

⁷⁵ Mimochodem, filozof Mark Nesti se „objeví“ v několika knihách s Češkou Irenou Martínkovou. Zejména pak v *Phenomenological Approaches to Sport* (2013) či v knize *Theology, Ethics and Transcendence in Sport* (2011), kterou editoval i námi nyní uváděný Watson.

⁷⁶ WATSON, Nick, „Book review, An Unholy Alliance: The Sacred and Modern Sports by Robert J. Higgs and Michael C. Braswell“, *Implicit Religion* [online], Equinox Publishing, 2007, 2008, 1989 - ?(10.3), 314–316 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: <https://journals.equinoxpub.com/index.php/IR/article/view/5700>.

kritika Novakova přístupu. Higgs s Braswellem Watsona v náhledu na sport pojímaný jako náboženství jednoznačně ovlivnili. Toho si budeme moci všimnout v dílech, která Watson napsal v následujících letech. O něco později pak vytvořil dvě díla, která si nyní zmiňme. Jedná se o články „The Role of Spirituality in Sport Psychology Consulting: An Analysis and Integrative Review of Literature“, který byl napsán s Markem Nestim⁷⁷ a „The Use of Prayer in Sport: Implications for Sport Psychology Consulting“, který byl zpracován společně s Danielem R. Czechem⁷⁸. Oba články vyšly shodně v internetových periodikách. Pro nás je v těchto dílech důležité, že v nich lze nalézt definici náboženství, kterou nám zde autoři předkládají. Tu Watson za pomoci svých kolegů uvádí v následujícím znění: „(náboženství je) systém věr v božskou, či nadlidskou sílu a praktiky uctívání, nebo jiné rituály, které směřují směrem k těmto silám“.⁷⁹ Je zajímavé, že od této definice, kterou původně vypracovali Argyle a Beit-Hallahmi⁸⁰, postupně opouští. V roce 2011 v knize *Theology, Ethics and Transcendence in Sports*⁸¹ píše o snaze vyhnout se „minovému poli“ konceptualizace organizovaného náboženství.

Celkově by tato kniha a Watsonův přínos v ní rozhodně neměly ujít naší pozornosti. Watson zdůrazňuje, podobně jako i v jiných jeho dílech, přínos Michaela Novaka pro téma vztahů sportu a náboženství. Dodává, že od zveřejnění Novakovy knihy *The Joy of Sports* vychází mnoho publikací na podobné téma.⁸² K Novakově osobě se ještě Watson, společně

⁷⁷ WATSON, Nick J. and Mark NESTI, „The Role of Spirituality in Sport Psychology Consulting“, str. 228 – 239.

⁷⁸ WATSON, Nick a Daniel R. CZECH, „The Use of Prayer in Sport: Implications for Sport Psychology Consulting“, *Athletic Insight: The Online Journal of Sport Psychology* [online], 2005, 2005, 7(4), 26 -35 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: <http://www.athleticinsight.com/Vol7Iss4/PrayerinSports.htm>.

⁷⁹ „A system of beliefs in divine or superhuman power, and practices of worship or other rituals directed toward such a power“. In WATSON, Nick a Nesti MARK, „The Role of Spirituality in Sport Psychology Consulting“, str. 229 a in WATSON, N and CZECH D, „The Use of Prayer in Sport“, str. 26.

⁸⁰ ARGYLE, M., a BEIT-HELLAHMI, B, *The social psychology of religion*, London: Routledge a Kegan Paul, 1975.

⁸¹ PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, New York: Routledge, 2011, str.1.

⁸² PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, str. 7.

s Parkerem, výrazněji vrátili v roce 2013, kdy, podobně jako my na předešlých řádcích, konstatovali, že Novakova práce, ačkoliv velmi významná, není samotným autorem v následujících letech nijak dále rozvíjena.⁸³ V knize *Theology, Ethics and Transcendence in Sports* se Watson pokusí poprvé systematicky představit, jakým způsobem se do této doby nahlíželo na vztah sportu a náboženství a jaké vědní obory jsou v této problematice zainteresovány. Pro teology se otázka důležitosti sportu pro moderní svět stává novým tématem. Teologové, kteří se zabývají tímto tématem, jsou mimo jiné Jürgen Moltmann, Leonardo Boff či Seesengood. Sport si „přivlastnil“ i pozornost Vatikánu, kde se jím zabýval zejména Jan Pavel II.⁸⁴ I religionistika si tématu začíná „všímat“, zmínění jsou například Price a Bain-Selbo.⁸⁵ Výzkum na poli filozofie v oblasti sportu a náboženství započal zejména knihou Howarda Slushera, ve které byly představeny, alespoň dle Watsona, kontroverzní náboženské a duchovní dimenze náboženské zkušenosti. Mezi filozofy jsou i tací, kteří využívají u řešení dané tematiky fenomenologický přístup. Takovým filozofem je i Mark Nesti.⁸⁶ Revizza s Martínkovou zase vyžadují více holistický přístup.⁸⁷ V sociologii náboženství největší rozvoj řešené tematiky nastal v půli šedesátých let, a zejména pak v poslední dekádě.⁸⁸ Watsonem často citovaným badatelem je sociolog a filozof James Mathisen, který je podle Watsona „hlavní autoritou sportovně náboženského rozhraní“⁸⁹. Nárůst počtu nových problematik ve vztahu k náboženství a sportu a pohledů na ně Watson vysvětluje společně s Parkerem v článku „Sport and Religion: Culture,

⁸³ WATSON, Nick J. a Andrew PARKER, *Sports and Christianity: historical and contemporary perspectives*, New York: Routledge, 2013, str. 14-15.

⁸⁴ PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, str. 4.

⁸⁵ PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, str. 5.

⁸⁶ PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, str. 11.

⁸⁷ PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, str. 12.

⁸⁸ PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, str. 12-13.

⁸⁹ „leading authority on the sport-religion interface“. In PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, str. 13.

History and Ideology“⁹⁰ a to dvojím způsobem. 1) „Obecnější (...) přijetí sportu, jako fyzické, morální a emociální konání.“⁹¹ 2) „Čím dál více komercializovaný sportovní svět dává důraz na hodnoty, které (...) se zdají být méně a méně „pasujícími“ s formálními náboženskými vírami jakéhokoliv druhu.“⁹²

Tato nová témata zřejmě nejlépe systematizují Watson s Parkerem v jejich dosud nejspíše neúspěšnější publikaci, kterou společně editovali, s názvem *Sports and Christianity: Historical and Contemporary Perspectives*. Periodikum *Themelios* tuto knihu a zejména její první kapitolu, kterou napsal Watson s Parkerem sám a kterou i my zde důkladněji přiblížíme, považuje za „excelentní“ náhled do nedávných badatelských prací, které se zabývají sportem a náboženstvím.⁹³ Tato kapitola s názvem *Sports and Christianity: Mapping the Field* si dává za cíl právě představit nová, ale i starší témata týkající se sportu a náboženství (v tomto případě křesťanství). Ještě před tím, než tak však Watson s Parkerem učinili, vyzdvihli opět přínos Michahela Novaka⁹⁴ a i těch, kteří na něj navazují. Zejména pak Hoffmana, který v roce 1992 jako první vydal antologii na téma sportu a náboženství s kapitolami od Novaka či Price. Dále zmiňme přínos Higgse a Braswella. Dalším „navazujícím“ na Novaka lze označit i Bakera⁹⁵, jehož kniha *Playing with God* byla zmíněna v úvodu do této práce.

Primárním cílem této kapitoly ovšem je, jak již bylo naznačeno, systematizování témat týkajících se sportu a náboženství. Watson s Parkerem rozdělují tato témata do čtyř základních sekcí:

1) teologie hry ve sportu

⁹⁰ WATSON, Nick a Andrew PARKER, „Sport and religion: Culture, history and ideology“. *Movement and Sports Sciences - Science et Motricite* [online], 2014, 17(86), 71-79 [cit. 2019-03-26].

⁹¹ „more general (...) acceptance of sport as a physical, moral and emotional practice“ In PARKER, A and WATSON, N., „Sport and Religion“, str. 3.

⁹² „an increasingly commercialised sporting world the values of which, (...), appear to sit less and less easily with formal religious beliefs of any kind. In PARKER, A and WATSON, N., „Sport and Religion“, str. 3.

⁹³ TREAT, R. Jeremy in *Themelios*, Leicester, etc.: [British Theological Students' Fellowship and International Fellowship of Evangelical Students]., 40:3, 2015, str. 392.

⁹⁴ Který i sepsal předmluvu pro tuto knihu.

⁹⁵ WATSON, Nick J. a Andrew PARKER, „Sports and Christianity“, str. 15-17.

- 2) muskulturní sporty a sportovní služba⁹⁶
- 3) etika ve sportu
- 4) další témata týkající se sportu, která jsou na vzestupu zájmu⁹⁷

Závěrečný čtvrtý bod pak ještě dále rozdělují do dalších částí. U uvedených témat v závorce dodáme autory, kteří se jimi zabývají. Jsou jimi:

- a) Analýza sportů prováděných lidmi s různými postiženími (Watson, Parker, Watts)
- b) Užití modlitby ve sportu (mj. Hoffman, Price, Czech)
- c) Teorie a praxe sportovního kaplanství (mj. Boyers, Wood)
- d) Teologická reflexe na téma cvičení a zdraví (mj. Hoffman, Brock)
- e) Ženy, sport a křesťanství (Milikan, Putney)
- f) Krása a estetika v tradičních a alternativních⁹⁸ sportech (mj. Higgs, Stranger)
- g) Vztahy ve sportovních kontextech (mj. Martens, Heskins, Baker)
- h) Sport, náboženství a populární kultura (mj. Archetti, Wittmer)⁹⁹

Pro nás jakožto badatele zkoumající sport, který je „nazírán“ coby náboženství, je zcela jistě nejdůležitější poslední bod Watsonova a Parkerova rozdělení. Do pojetí tématu sportu, náboženství a populární kultury se totiž zahrnují i námi sledované přístupy. Watson v rámci tohoto bodu zejména zdůrazní Archettiho, který představil pojetí „Maradonovy církve“, která by se dala považovat za „náhradní náboženství“.¹⁰⁰

V kapitole „Sport, Religion and English National Identity“ v knize *Sport and English National Identity in a 'Disunited Kingdom'*¹⁰¹ se Watson s Parkerem zaměřují mimo jiné na téma sekularizace v britském prostředí. Na počátku 19. století se začal snižovat počet lidí chodících do kostela, zatímco návštěvnost sportovních utkání exponenciálně rostla.¹⁰² Tohoto procesu si všimlo mnoho badatelů, kteří na sport začali

⁹⁶ Myšleno ve smyslu duchovní služby.

⁹⁷ WATSON, Nick J. a Andrew PARKER, „Sports and Christianity“, str. 13.

⁹⁸ Myšleny extrémní sporty.

⁹⁹ WATSON, Nick J. a Andrew PARKER, „Sports and Christianity“, str. 57 – 62.

¹⁰⁰ WATSON, Nick J. a Andrew PARKER, „Sports and Christianity“, str. 60.

¹⁰¹ GIBBONS, Tom a Dominic MALCOLM, „Sport and English National Identity“ in *a 'Disunited Kingdom'*, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017, str. 140 – 152.

¹⁰² PARKER a WATSON in GIBBONS a MALCOLM, „Sport and English National Identity“, str. 141.

nahlížet jako na nový druh náboženství. Vznikl tak koncept „občanského náboženství“ (Bellah), „náhradního náboženství“ (Archetti), „přirozeného náboženství“ (Novak) a „populárního náboženství“ (Price). Tento výčet Watson s Parkerem ještě doplnili jinde¹⁰³ o „kvazi náboženství“ (Dunning), „kulturní náboženství“ (Albanese), „sekulární náboženství“ (Alomes) a „lidové náboženství“ (Mathisen). Dvojice se dále zmiňuje o filozofovi Jamesovi Mathisenovi, který si všímá, že někteří jedinci skrze sport nachází identitu a sebe-hodnotu. Sám Mathisen používá termíny „lidové“ a „občanské“ náboženství. Také Watson s Parkerem definují „občanské náboženství“, a to skrze práci Forbese a Mahana: „významná kulturní činnost, která na sebe bere sociální formu náboženství.“¹⁰⁴ V této kapitole si také dále všímají, že „sport je pro někoho životem.“¹⁰⁵ Podobně jako jiní badatelé dnešní doby, také i Watson s Parkerem odmítají klasickou sekularizační tezi a namísto ní spíše představují pojetí teologa Leslee Newbinga, který tvrdí, že evropské státy v posledním století zažívají nárůst religiozity.¹⁰⁶ Nicméně i oni nakonec přiznají, že Evropa, včetně Anglie, zažívá úpadek křesťanství, a to i na úkor vzrůstu popularity sportu. Proč tomu tak je, se snažíme vysvětlit na dalších řádkách této kapitoly skrze historický vývoj vztahu sportu a náboženství za posledních dvě stě let.

Jistě jedním z nejdůležitějších textů, kde se Watson s Parkerem a nově i s americkým badatelem Andy Meyrem nejvíce věnují sportu, který je pojímán jako náboženství, je kapitola „Religion through/and/in Sport“ v knize editované Maguirem, *The Business and Culture of Sports*¹⁰⁷, jež je doposud nejaktuálnější prací těchto tří badatelů. Tato studie by mohla naznačovat, že se Watson dále nemusí zaměřovat zejména na

¹⁰³ WATSON, Nick, Tom GIBBONS a Mark MIERZWINSKI, „Christianity as public religion: a justification for using a Christian sociological approach for studying the social scientific aspects of sport“. *Sport in Society: Culture, Commerce, Media, Politics* [online]. Routledge, 2004-?, 2017, 22(2), str. 209 - 223 [cit. 2019-03-30].

¹⁰⁴ FORBES a MAHAN in WATSON, Nick, Tom GIBBONS a Mark MIERZWINSKI, „Christianity as public religion“, str. 211.

¹⁰⁵ WATSON, Nick, Tom GIBBONS a Mark MIERZWINSKI, „Christianity as public religion“, str. 211.

¹⁰⁶ WATSON, Nick, Tom GIBBONS a Mark MIERZWINSKI, „Christianity as public religion“, str. 212.

¹⁰⁷ MAGUIRE, Joseph A., *The business and culture of sports: Society, politics, economy, environment*, Farmington Hills, MI: Macmillan Reference USA, a part Gale, a Cengage Company, 2019.

systematizaci literatury ke sportu a náboženství, jak to dělal doposud. Možná se i on sám bude více věnovat novým tématům, snad i tomu „našemu“. Tato práce byla vydaná v roce 2019 a doposud nejvíce ze všech děl, na kterých se Watson podílel, shrnuje přístupy ke sportu jako náboženství. Autoři poznamenávají, že sportu a náboženství se věnuje čím dál více autorů, kteří přicházejí s novými pohledy na věc. Jedním z nich je, že sport „*se stal náboženstvím sám o sobě a že jeho rituály a praxe pomáhají zaplnit duchovní prázdnotu v západní kultuře. Prázdnotu, ve které slavní atleti mohou být snadno považováni za postavy, které mají být uctívány.*“¹⁰⁸ Tento názor je poté více rozvíjen od Andrewse a Jacksona, Rojeka, Smarta a Cashmora¹⁰⁹, který sport přibližuje k náboženství tím, že říká, že celebrity zaplňují prázdné místo v bezbožném světě.¹¹⁰

Autoři Watson, Parker a Meyr se dále domívají, že velká část badatelů si také všímá toho, jak sport působí na kolektivní vědomí západních národů. Giulianotti sleduje, že: „*moderní hry, svými způsoby, nahradily náboženství jako primární instituci, která přináší sociální soudržnost, a smysl pro komunitu a příležitost pro estetické emocionální zážitky a stavy extáze, která odráží ty, které zažívají náboženští přívrženci v kostelech, mešitách a synagogách po celém světě.*“¹¹¹ Několik dalších autorů zase rozpoznalo ve fotbale občanské náboženství, jedná se mimo jiné o Xifra, Taylora a Percyho. Další badatelé jako například Rial naproti tomu nachází náboženství v brazilském fotbale v kontextu novoletniční diaspor. Podle Watsona a Parkera není překvapení, že bylo a je mnoho učenců, zejména pak z oblasti sociologie náboženství, kteří hledají podobnosti mezi sportem a

¹⁰⁸ Vlatni překlad z: „*has become a religion in and of itself and that its rituals and practices help fill a spiritual void in western culture, a void in which celebrity athletes may readily be looked upon as figures to be worshipped.*“ In PARKER, WATSON a MEYR, „The Business and Culture of Sports“, In MAGUIRE, str. 9.

¹⁰⁹ Cit. in PARKER, WATSON a MEYR, „The Business and Culture of Sports“, In MAGUIRE, str. 9.

¹¹⁰ CASHMORE in PARKER, WATSON a MEYR, „The Business and Culture of Sports“, in MAGUIRE, str. 9.

¹¹¹ Vlastní překlad: „*Modern games has, in some ways, supplanted religion as the primary institution that brings about social cohesion, a sense of community and the opportunity for aesthetic emotional experiences and states of ecstasy that mirror those experienced by religious adherents in churches, mosques and synagogues across the world.*“ In GIULIANOTT cit. in CASHMORE in PARKER, WATSON a MEYR, „The Business and Culture of Sports“, In MAGUIRE (2019), str. 9 - 10

náboženstvím zejména v rituálech, symbolech a v obřadech. Nicméně je to podle nich Harry Edwards, který ve své knize *Sociology of Sports* z roku 1973 přinesl v této oblasti největší přínos. Ten tkví zejména v jeho typologii. Sport podle Edwardse má:

- 1) Soubor formálně vyjádřených přesvědčení přijatých vírou lidí
- 2) Své svaté
- 3) Vládnoucí patriarchy – trenéry, manažery a sportovce
- 4) Bohy – sportovní hvězdy a superhvězdy¹¹²

Edwards zároveň dodává, že sport dosáhl statusu, který není příliš vzdálený tradičním formám náboženství.

Není asi úplným překvapením, že Watsonovi s Parkerem připadá nejdůležitější čtvrtý bod Edwardsovy typologie¹¹³. Tedy, že sport má vlastní bohy skrze superhvězdy, které mají velký vliv na rozsáhlé množství lidí. To, jak jsou pojímány sportovní hvězdy jako Michael Jordan, David Beckham, Muhamad Ali a další za bohy, si je možné přechít u autorů jako je Archetti či Nalapat¹¹⁴. Jiní badatelé si zase nemohli nepovšimnout až náboženského oddání některých fanoušků (Crawford, Mumford¹¹⁵). U těchto autorů je, alespoň podle Watsona, Parkera a Meyra, patrná částečná návaznost na Edwardsovu typologii. Podobné tematiky se „dotkne“ také Grimshaw, který požaduje „dekonstrukci“ toho, co považuje za post-křesťanství, tedy pohanskou mytologii falešných bohů.¹¹⁶

Na otázku, zda sám Watson považuje sport za nějakou formu náboženství, nám autor odpovídá v jednom z jeho starších textů. Jde o *'Winning at all Costs' in Modern Sport: Reflections on Pride and Humility in the Writings of C.S. Lewis* z roku 2007, který

¹¹² EDWARDS cit. in CASHMORE in PARKER, WATSON a MEYR, „The Business and Culture of Sports“, In MAGUIRE, str. 10.

¹¹³ Téma celebrit ve sportu je jedním z odvětví výzkumu, kterému se Watson s Parkerem věnují. A to zejména pak v kapitole *Sport, celebrity and religion*, která byla publikována v roce 2017 v knize *Global Perspectives on Sports and Christianity*.

¹¹⁴ Cit. in PARKER, WATSON a MEYR, „The Business and Culture of Sports“, In MAGUIRE, str. 11.

¹¹⁵ Cit. in PARKER, WATSON a MEYR, „The Business and Culture of Sports“, In MAGUIRE, str. 11.

¹¹⁶ CASHMORE in PARKER, WATSON a MEYR, „The Business and Culture of Sports“, In MAGUIRE, str. 11.

píše společně s Whitem.¹¹⁷ Jak již bylo zmíněno v úvodu této části naší práce, která se zabývá zejména Nickem Watsonem, je patrné, že britský badatel byl a je výrazně ovlivněn Higgsem a Braswellem. V návaznosti na ně autoři Watson a White píší: „*sport není definicí formálně náboženstvím.*“¹¹⁸ Nicméně ani Watson s Whitem ve sportu nevidí „pouhou“ součást populární kultury. Vnímají, že sport pro některé může být prostředkem pro zodpovězení některých základních životních otázek. „*V tomto případě, kdy je sport „nafouknut“, nebo nahrazen za náboženství, tak potom se stává idolem – modlou.*“¹¹⁹ Tedy něčím, co je uctíváno namísto Boha. V jiném článku psaném v roce 2014¹²⁰ ovšem přiznává, že jeho pohled na sport jako modlu je ovlivněn jeho křesťanskou perspektivou.

Na závěr této sekce o Nicku Watsonovi shrňme jeho největší přínos pro pojmání sportu coby náboženství. Watson ve svých dílech, která jsou zejména zaměřená na celkový přehled přístupů badatelů ke vztahu sportu a náboženství, představuje i několik koncepcí toho, kdy je sport pojímán jako náboženství. Předkládá nám velké množství autorů a literatury, které se sportem a náboženstvím zabývají. Zároveň nám ukazuje, jaká možná témata se v současnosti ohledně sportu a náboženství řeší. Ačkoliv na Novaka často odkazuje, jeho přístup k dané problematice však zavrhuje. Pod vlivem práce Higgse s Braswellem, ke které sám napsal recenzi, jednoznačně odmítá pojetí sportu jako náboženství. Watson, který nejčastěji spolupracuje na svých textech s Parkerem, nám zároveň dokazuje, že i v Evropě jsou významní badatelé, kteří se tématu sportu a náboženství věnují. To zmiňujeme proto, že další přístupy k námi řešené problematice, samozřejmě mimo český přínos, budou pocházet výhradně ze Spojených států.

¹¹⁷ WATSON, Nick and Jim White, „Winning at all Costs' in Modern Sport: Reflections on Pride and Humility in the Writings of C.S. Lewis“ in PARRY, S. J., *Sport and spirituality: An introduction*, New York: Routledge, 2007, str. 61 – 79.

¹¹⁸ „*sport is not by definition formally a religion.*“ In WATSON and WHITE in PARRY, S. J., *Sport and spirituality*, str. 67.

¹¹⁹ „*In this case when sport is inflated or substituted for religion then it has become an idol.*“ In WATSON and WHITE in PARRY, S. J., *Sport and spirituality*, str. 67.

¹²⁰ WATSON, Nick a Kevin HARGADEN, Editorial: „Special Issue: Theology, Disability and Sport: Reflections on Physical and Intellectual Impairment and Well-Being“. *Journal of Disability and Religion* [online], 2014-?, 21(2), 137 - 141 [cit. 2019-03-30].

3.2 Terry Ray Clark

Dalším přínosným autorem, pro současný výzkum námi řešené tematiky, je profesor náboženství z Georgetown College Terry Ray Clark. Clark se sportem a náboženstvím zabývá teprve krátce. Jeho tvorba, například v porovnání s Watsonem, doposud nebyla tolik široká. Mezi jeho příspěvky zejména patří kapitola v knize Wainwrightové a Culbertsona *The Bible in/and popular culture: A creative encounter*¹²¹, ve které Clark píše kapitolu „*Prophetic Voices in Graphic Novels: The "Comic and Tragic Vision" of Apocalyptic Rhetoric in Kingdom Come and Watchmen*“. Oba tyto anglické texty Clark považuje za prorocké, protože jsou psány apokalyptickou rétorikou. Jejich funkce je tedy prorocká, ale i náboženská. Autoři děl *Kingdom Come a Watchmen* podle Clarka do prorocké role vstoupí „*sami od sebe*“.¹²² Takové chování, kdy dnešní člověk jedná nábožensky, aniž by se při tom odkazoval na cokoliv božského, bude tématem i v námi představované knize *Understanding religion and popular culture: Theories, themes, products and practices*, kterou Clark editoval spolu s Danem Clantonem.¹²³ Předtím, než si však ukážeme v čem je výzkum Clarka v této knize výjimečný, ještě si uvedme, že další badatelovy práce *Biblical Graphic Novels: Adaptation, Interpretation, and „Faithful Transfer“* a *Contract With God? Will Eisner's Seminal graphic Novel as Anti Theodicy* „hovoří“ spíše o interpretaci Bible a jejím významu pro současníky. Tedy nemají, podobně jako kapitola v knize Wainwrightové a Culbertsona, pro nás většího významu. Nicméně obě jsou volně dostupné na stránkách společnosti Society of Biblical Literature,¹²⁴ která kriticky rozebírá Bibli.

¹²¹ WAINWRIGHT, Elaine Mary a Philip Leroy CULBERTSON, *The Bible in/and popular culture: A creative encounter*, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2010.

¹²² WAINWRIGHT, Elaine Mary a Philip Leroy CULBERTSON, *The Bible in/and popular culture*, str. 141-156.

¹²³ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture: Theories, themes, products and practices*, New York: Routledge, 2012.

¹²⁴ CLARK, Terry Ray, <https://www.sblsite.org/>, "Biblical Graphic Novels: Adaptation, Interpretation, and Faithful Transfer" (online), 2004, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.sblsite.org/publications/article.aspx?ArticleId=641> a CLARK, Terry Ray, <https://www.sblsite.org/>, "A Contract with God? Will Eisner's Seminal Graphic Novel as Anti-Theodicy" (online), 2004, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.sblsite.org/publications/article.aspx?ArticleId=845>.

V knize *Understanding religion and popular culture: Theories, themes, products and practices*, která byla vydána v roce 2012, Terry R. Clark napsal tři kapitoly, jež tvoří úvod do knihy a tedy i do témat, která zde budou řešena, „Saved by satire? Learning to value popular culture's critique of sacred traditions“ a „Cursing then and now: Jeremiah's Scroll and the Boston Red Sox Jersey (can the Bible shed light on pop culture practices?)“. Z těchto kapitol pro nás bude mít hlavní význam Clarkův úvod a následně kapitola o proklínání, která se přímo „dotýká“ sportu a náboženství. V této knize je navíc ještě jedna kapitola, která se zabývá sportem, a to Bain-Selbova „On the sacred power of violence in popular culture“. Tímto textem se však budeme zabývat až při individuálním představení, kterému se jejímu autorovi později dostane.

Pro co nejlepší pochopení postoje Clarka, který pracuje komparativní metodou, musíme nejdříve porozumět, stejně jako u jiných autorů, jeho pojetí a následně i definici samotného náboženství. To si uvědomuje i samotný autor, a tak předkládá svou definici již v úvodu této knihy. Clark píše: „*Náboženství, (...), se týká těch praktik, o kterých se společnost domnívá, že jsou posvátným, jedinečným, nebo mimořádným prvkem, nebo kvalitou lidské zkušenosti.*“¹²⁵ Tato kniha přistupuje k náboženství jako k praktikám a víře, které určitá společnost chápe jako odpověď na to, co je vnímáno jako posvátná realita.¹²⁶ „*Náboženství (je také) pro mnohé něčím, co se může „naskytnout“ jakýkoliv den v týdnu, skoro v jakémkoliv čase a téměř na jakémkoliv místě.*“¹²⁷ A co je onou posvátnou realitou, o které se Clark také zmiňuje? (Je to) „*posvátná, nebo nejzažší skutečnost, která může odkazovat na cokoli, co určitá osoba, či skupina považuje za nejtrvalejší, nejzákladnější a nejdůležitější substanci ve vesmíru.*“¹²⁸ Clark zároveň také přijímá Molleyho funkcionalistický přístup, a to zejména v případě, kdy tvrdí, že náboženství nám odpovídá na základní otázky, kdo jsme, odkud pocházíme a kam kráčíme. Clark si uvědomuje idealistický význam těchto slov, přesto si však stojí za tím, že náboženství opravdu dává

¹²⁵ „*Religion, (...), refers to those practices of any society that are attentive to what is believed to be sacred, unique, or extraordinary element or quality of human experience.*“ In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 3.

¹²⁶ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 4.

¹²⁷ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 4.

¹²⁸ „*Sacred or Ultimate Reality can refer to whatever a particular person or group considers the most enduring, foundational, and important substance in the universe.*“ In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 4.

praktické a racionální rady k tomu, jak obstát v každodenním životě.¹²⁹ A protože je tato kniha o náboženství a populární kultuře, nevyhne se Clark ani jejímu definování. Pojem „populární kultura“ by podle něj měl sloužit k popsání takové kultury, které si váží mnoho lidí. Samotná kultura pak „*odkazuje na ty produkty a praktiky, jejichž základní funkcí je označovat, produkovat, nebo vytvářet prostor pro vznik významu.*“¹³⁰ Clark v tomto úvodu do knihy také odmítá užívat dichotomie náboženské a sekulární.¹³¹

Hlavní Clarkovou prací, která nás zde bude zajímat, je však dvanáctá kapitola představené knihy. Text porovnává „kletbu“ z Bible, kterou vykonal Jeremjáš skrze Serajáše,¹³² a kletbu baseballového fanouška klubu Red Sox. Cílem Clarka je tyto dvě kletby navzájem porovnat a najít v nich možné podobnosti nebo naopak odlišnosti. Tímto textem nemá zájem dát definitivní odpověď na to, zda je sport náboženstvím. Doslova říká: „*Připouštím, že nejsem expert na baseball. Nezabývám se zde debatou, zda má být baseball či jakýkoli jiný sport, nebo sportovní fanouškovství kvalifikováno jako moderní náboženská praxe.*“¹³³ Ať už je to ale Clarkovým cílem, či ne, do debaty, jestli má být sport považován za náboženství, svou komparací biblické a „fanouškovské“ kletby samozřejmě přispívá. Stává se tak, alespoň pokud je nám dobře známo, jedním z mála autorů, kteří se na pole výzkumu porovnávání kleteb z těchto dvou zdánlivě zcela odlišných sfér vydávají. Abychom pochopili podobnosti a odlišnosti obou příběhů, tak si je nejdříve, za pomoci Terry Ray Clarka, představme.

Biblická kletba se týká proroka Jeremjáše, který vystupuje skrze Serajáše. Tato kletba měla být uvalena na Babylon. Je jí třeba vnímat v kontextu nedávných událostí v této oblasti, kde i Báruch prorokoval zkázu, ale král Jojakím svitek, na kterém bylo proroctví napsáno, rozřezal a nechal ho spálit. Dle Clarka šlo pravděpodobně o čin krále

¹²⁹ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 5.

¹³⁰ „*refer only to those products and practices, whose principle function is to signify, to produce or to be the occasion for the production of meaning.*“ In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 6.

¹³¹ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 8.

¹³² Jeremjáš, 51:59-64.

¹³³ „*I readily admitt that I am not an expert on the subject of baseball. I am not concerned here with the debate over whether baseball or any other sport or form of sports fandom should qualify as modern religious practice.*“ In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 101.

Jojakíma, které by mohlo být klasifikováno jako magické, čímž se Jojakím pravděpodobně pokusil zvrátit proroctví.¹³⁴ Clark dodává, že nelze dokázat, že se v Izraeli magické rituály neděly kupříkladu v podobné míře jako v sousední Mezopotámii. Magie je pak autorem definována, jako „*pokus o ovládnutí, ne-li síly či božstev, tak alespoň přírodního světa.*“¹³⁵

Podobná kletba či magické chování se nachází i v padesáté první kapitole v knize Jeremjášově. Jahve přesvědčil Jeremjáše, že opravdu má v úmyslu navždy zničit Babylon. Serajášovi z pověření Jeremjáše nestačí pouze svitek někde v tichosti přečíst. Vykoná magický rituál a potopí svitek s proroctvím do Eufratu. Zároveň vyřkne kletbu: „*Tak bude potopen Babylon a nepovstane ze zla, která já na něj uvedu.*“¹³⁶ Tak, jak se potápí kámen se svítkem, tak se má potopit i Babylon.¹³⁷ Celá tato akce není dle Clarka pouhým symbolickým činem, ale magickým aktem. Svitek je fyzický bod, který má implikovat podobnost s Babylonem. Důležitým prvkem je při celém aktu i místo pohřbení, v tomto případě utopení svitku. Jde o řeku Eufrat. Ta protéká Babylonem a má pro město samozřejmě velký význam. Jeremjáš má podle Clarka za to, že pokud „pohřbí“ svitek na půdě Babylonu, šance na vyplnění kletby bude větší.¹³⁸ I sama řeka neměla být vybrána náhodou. Svitek v ní byl pro Babyloňany téměř nenalezitelný, tudíž se s ním nedalo nijak špatně zacházet, což by mohlo následovat a to s účelem zvrátit proroctví.¹³⁹ Clark se také domnívá, že kletba byla pravděpodobně vyřknuta někde v soukromí namísto veřejnosti. Tato Clarkova hypotéza se „opírá“ o zkušenost, kterou za sebou měl Báruch a o které Jeremjáš pravděpodobně věděl. Nicméně autor sám přiznává, že: „*text Je, 51 je zde nejasný.*“¹⁴⁰

¹³⁴ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 193.

¹³⁵ „*attempt to control, if not force, the divinity, or at least the world of nature.*“ In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 194

¹³⁶ Jeremjáš, 51:64.

¹³⁷ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 192.

¹³⁸ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 193.

¹³⁹ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 194.

¹⁴⁰ „*the text of Jer 51 is unclear on this point.*“ In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON., *Understanding religion and popular culture*, str. 195.

I u kletby fanouška baseballového týmu Bostonu Red Sox si nejdříve musíme uvědomit kontext celého příběhu.¹⁴¹ Roku 2004 se družstvu Red Sox podařilo vyhrát Světovou sérii, díky čemuž mezi fanoušky panoval názor, že tímto úspěchem byla zlomena kletba, která měla sužovat bostonský tým od roku 1918, kdy tohoto úspěchu dosáhli naposledy. V tomto roce Boston prodal hráče Baba Rutha přezdívaného Bambino do týmu rivala New York Yankees, čímž, jak mnozí věřili, vznikla kletba s názvem „Curse of Bambino“ (Bambinova kletba).¹⁴² Zejména jí pak dávali fanoušci Red Sox za vinu, že tak dlouho nezískali triumf ve Světové sérii.¹⁴³ Pro mnohé příznivce výhra roku 2004 znamenala ukončení působnosti kletby. Ne však pro všechny. V roce 2007 dostal velký fanoušek Red Sox a povoláním dělník, David Gino Castignoli, za úkol pracovat na stadionu Yankees. Nejdříve se zdráhal vstoupit na „posvátnou půdu“ rivala. Nakonec však s prací souhlasil, a to z jediného důvodu, rozhodl se obrátit „Bambinovu kletbu“ na neoblíbeného soupeře.¹⁴⁴ Tu se mu podařilo přenést na Yankees, jak Castignoli věřil, tím, že zezděl dres odpalovače Red Sox Davida Ortize do zdi stadionu newyorského týmu. Sám sebe po tomto konání Castignoli nazval „hrdinou národa Red Sox“¹⁴⁵. Yankees Castignolimu vadily zejména díky mohutným investicím do vlastního kádru, čímž podle něj šikanovali konkurenci. Castignoli tak svůj tým identifikuje jako někoho, s kým je nespravedlivě zacházeno. Ani výběr hráče, jehož jméno bylo na dresu, nebyl náhodný. David Ortiz měl přestoupit k Yankees, ale ti ho odmítli, protože, alespoň podle Castignoliho, si mysleli, že budou úspěšní i bez něj. Ortiz tak měl, podobně jako Babe

¹⁴¹ Clark upozorňuje, že nejde o první „magický akt“ fanouška ve sportu. V Bradleyho knize *Haunted football* se dočteme o fanouškovi, který „pohřbil“ pod stadionem Yankees talisman pro štěstí. In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 197.

¹⁴² CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 195.

¹⁴³ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 195.

¹⁴⁴ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 195.

¹⁴⁵ „hero for Red Sox nation“. In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 196.

Ruth, něco společného s oběma zneprátelenými kluby.¹⁴⁶ Zazdřením jeho dresu se Castignoli pokusil o zpětnou kletbu, tedy o mstu, o snahu narovnaní spravedlnosti.

„*Reakce na tento incident byla stejně fascinující, jako sama kletba*“.¹⁴⁷ Někteří fanoušci okamžitě chtěli dres vykopat a spálit, což nápadně připomíná reakci krále Jojakíma. Jiní zase prohlásili, že jsou rádi, že vědí, kde je dres umístěn, aby na zed' mohli přidat ještě více betonu. Tehdejší starosta New Yorku Michael Bloomberg zase potvrdil okamžitou platnost kletby prohlášením, že by hráči Yankees měli proti Red Sox okamžitě nastoupit a porazit je. „*To by byla cesta, jak ukončit kletbu*“.¹⁴⁸ Je nutné dodat, že Yankees neoponechali nic náhodě a za nemalý výdaj, který činil okolo padesáti tisíc dolarů, vyjmuli dres Ortize z „útrobu“ stadionu. Paradoxní je, že samotný dres Ortize ani nebyl autentický. Šlo jen o jeho kopii.¹⁴⁹

V předkládaném textu Clark navazuje komparací obou příběhů. Jak v Jeremjášově chování skrze Serajáše, tak v Castignoliho, nejde o „pouhou“ asistenci něčemu božskému, ale spíš o pokusy, aby posvátné síly jednaly podle jejich přání. U obou případů se jedná o negativní formu magie. Další podobností je užití symbolických předmětů, do kterých se má „vtělit“ kletba. V případě Castignoliho jde o dres a v knize Jeremjáše o svitek. Důležitá paralela je také ve významu místa, kam byl onen předmět pohřben. Umístění předmětu na posvátnou půdu nepřítele zvyšuje pravděpodobnost vyplnění kletby. Oba předměty jsou umístěny tak, aby byly těžko dosažitelné. Děje se tomu tak proto, aby nebyly přemístěny nebo zničeny. Za největší kontrast u obou příběhů považuje Clark to, že oproti Jeremjášovi se fanoušek Red Sox Castignoli explicitně nedovolával nadpřirozených sil. Castignoli totiž sám sebe považoval za schopného uvalení kletby. To o Jeremjášovi samozřejmě tvrdit nejde, protože to byl Jahve, který ho přesvědčil, že Babylon chce opravdu zničit.¹⁵⁰

¹⁴⁶ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 196.

¹⁴⁷ „*Reaction to this incident has been fascinating as the attempted curse itself*“. In CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 196.

¹⁴⁸ „*That would be a way to end the curse*“, CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON., *Understanding religion and popular culture*, str. 196.

¹⁴⁹ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 195 – 197.

¹⁵⁰ CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 198.

Samotné toto obhajování dnešních Američanů k takovým náboženským činům Clark, jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, sleduje v jiných svých textech.

Clark na závěr píše, že náboženství a kultura nikdy nebyly dost dobře oddělitelné.¹⁵¹ Takový přístup by nám měl pomoci při zkoumání starého světa. Například můžeme pomocí biblických příběhů lépe pochopit jednání některých dnešních lidí a naopak. Děje se tomu tak na základě vzájemných podobností chování dnešního a archaického člověka.¹⁵² Clark tedy, jak proklamoval v úvodu své práce, neusiluje o komparaci sportovního fanouška a biblického proroka, aby našel podobnosti mezi sportem a náboženstvím. Jde mu spíše o nalezení podobností v chování biblického člověka a toho současného skrze rituály. Snaží se dokázat, že skrze Bibli lze zkoumat současný život a naopak. Ovšem pro nás, kteří se zabýváme problematikou pojetí sportu jako náboženství, má tento text poměrně velký význam. Clark totiž našel v chování biblického proroka a sportovního fanouška, který se může považovat za proroka současnosti, nepopíratelné shody. Clarkův výzkum nalézá tak velké podobnosti mezi těmito zdánlivě úplně jinak smýšlejícími osobami, že jistě vkládá do rukou dnešních badatelů, kteří tvrdí, že sport je nové náboženství, velkou argumentační zbraň.

3.3 Joseph L. Price

V následující části práce se nyní zmiňme o často citovaném badateli a religionistovi, na něhož navazují i jiní autoři a který se tématu sportu a náboženství výrazně věnuje. Jedná se o profesora Whittier College¹⁵³ Josepha L. Price. Za jeho zásadní dílo považujeme antologii *From season to season: Sports as American religion*¹⁵⁴, která byla napsána v roce 2001 a měla velký dopad na další bádání námi zkoumaného tématu. Mimo jiné na knize participuje i James Mathisen, který zde představí svůj koncept lidového náboženství, o kterém se zmiňujeme výše. Hlavním přispěvatelem v této knize je ovšem samotný Price, který zde nejobsáhleji ze všech svých děl představí vlastní pojetí. Významná je například kapitola „An American Apotheosis: Sports as Popular Religion“ ve

¹⁵¹ Tím zřejmě chce určit, že sport stále považuje za součást kultury.

¹⁵² CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 199

¹⁵³ „Joseph L. Price“ (online), <https://www.whittier.edu/>, cit. březen 2019, dostupné online <https://www.whittier.edu/academics/religious/Price>.

¹⁵⁴ PRICE, Joseph L., *From season to season: Sports as American religion*, Macon, Ga.: Mercer University Press, 2001.

Forbesově a Mahanově knize *Religion and Popular Culture in America*¹⁵⁵, kde své myšlenky dále rozšiřuje nebo také jeho další kniha, která se tentokrát přímo zaměřuje na jeden konkrétní sport a jeho význam, *Rounding the bases: Baseball and religion in America*.¹⁵⁶ V roce 2018 své zážitky ve spojitosti s baseballem ještě sepsal do knihy *Perfect pitch: The national anthem for the national pastime*¹⁵⁷. V tomto díle zejména čerpá z vlastní zkušenosti, kdy zpíval několikrát americkou hymnu před baseballovými zápasy. Jak se uvedeme níže, Price považuje hymnu za jeden z důležitých rituálů týkajících se sportovního utkání.

Samotnou definici toho, co Price vlastně považuje za náboženství jako takové, nám autor víceméně nenabízí. Nicméně je z jeho náznaků a určitých zmínek v Priceově dílech nejvíce patrná návaznost na Mircae Eliadeho. Sám Price se k tomu vyjádří v knize *From season to season* (...), kde doslova píše, že v pojetí Super Bowlu a jeho náboženských prvků, spoléhá na Eliadeho.¹⁵⁸ Na jiných místech uvádí například: „Ačkoliv náboženství ne nutně zahrnují uctívání „Boha“, nebo „bohů“, tak orientují své následovníky směrem k nejzazším silám, či panteonu sil (...).“¹⁵⁹ Podobný problém, tedy ne zcela dostatečné vymezení náboženství, také Priceovi vytýkají Higgs s Braswellem. Zároveň si všimají, že Price svým předpokladem, že náboženství „nemíří“ jen k bohu či k bohům, ale směřují i k různým „silám“, rozšiřuje možnosti této myšlenky.¹⁶⁰ Možná jeho nejvíce ucelené vysvětlení pojetí toho, co je náboženstvím, je patrné z rozhovoru, který pro rádiový podcast poskytl Kristě Tippetové.¹⁶¹ Price říká, že to, co dělá náboženství náboženstvím, je utváření toho, jak člověk nahlíží na svět a na jeho zapojení v něm.¹⁶²

¹⁵⁵ FORBES, Bruce David and Jeffrey H. MAHAN, eds., *Religion and Popular Culture in America*, str. 158-170.

¹⁵⁶ PRICE, Joseph L., *Rounding the bases: Baseball and religion in America*, Macon, Ga.: Mercer University Press, 2006.

¹⁵⁷ PRICE, Joseph L., *Perfect pitch: the national anthem for the national pastime*, Macon, Georgia: Mercer University Press, 2018.

¹⁵⁸ PRICE, Joseph L., *From season to season*, str. 8

¹⁵⁹ Vlastní překlad z: „*Although religions do not necessarily involve the worship of "God" or "gods" they do orient their followers towards an ultimate force or pantheon of powers.*“ In PRICE, Joseph L., *From season to season*, str. 228.

¹⁶⁰ HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance*, str. 18.

¹⁶¹ „Joseph L. Price In Praise of Play“ (online), <https://onbeing.org/>, 2004, cit březen 2019, tento rozhovor je volně dostupný na <https://onbeing.org/programs/joseph-l-price-in-praise-of-play/>.

Price sám sebe chápe jako následovníka Eliadeho a Novaka. Michael Novak podle něj napsal zábavnou¹⁶³ knihu *The Joy of Sports*. Ovšem tato kniha, tvrdí Price, nevysvětluje dostatečně to, jakým způsobem je sport náboženstvím. Doslova píše: „(...) *the Joy of Sports je spiritualitou sportu.*“¹⁶⁴ Novak podle něj spíše oslavuje svou duchovní radost ze sportu. Price ve své knize *From season to season (...)* nám naopak chce předložit ucelené pohledy na to, jak sport působí jakožto náboženství nebo, lépe řečeno, jak může být sport vyloženě náboženstvím. Tento argument lokalizuje do oblasti USA, kde patrně zná místní lidi a jejich vnímání nejlépe. Sport jako náboženství nejlépe pozoruje na příkladech baseballu, amerického fotbalu, basketbalu a ledního hokeje či wrestlingu. Všechny tyto sporty jsou představeny v Pricově zmíněné klíčové knize. Ke každému z nich se zvlášť vyjadřují jednotliví autoři a komparují jejich jednotlivé prvky s elementy náboženství. Price sám se také osobně vyjadřuje ke každému ze zmíněných sportů. Všechny jeho paralely ke každému sportu jsou zajímavé a přínosné, nicméně my si v této práci představíme ty dvě, díky kterým zřejmě nejsnáze pochopíme Pricův přístup, a to srovnání toho, jak se projevuje americký fotbal jako náboženský festival a basketbal jako poslední soud. Závěrem dodejme, že dalšímu ze zkoumaných sportů, baseballu, se Price obšírněji věnuje v knize *Rounding the bases: Baseball and religion in America*.

Náboženský festival můžeme vidět v americkém fotbale během Super Bowlu.¹⁶⁵ Price vysvětluje, že při něm, stejně jako při náboženských festivalech v dřívějších dobách například v antickém Řecku či u předkolumbovských Mayů, jde o sblížení sportu, politiky a mýtů. Super Bowl dokonce Price označuje za hlavní náboženský festival v Americe. Dále tuto myšlenku rozšiřuje v již zmíněném rádiovém rozhovoru, kde tvrdí, že Super Bowl je centrem současného amerického poutnického života.¹⁶⁶ Z oněch tří prvků, které tvoří „náboženský festival Super Bowlu“, je nejjednoznačnější element sportovní. Super Bowl je sportovní utkání. Politický prvek Price vidí zejména v několika politických rituálech, jako je zpívání hymny před zápasem či rozvinutí obrovské americké vlajky. Náboženský element se pak objevuje zejména v rámci rituálu připomínání „padlých

¹⁶² <https://onbeing.org/programs/joseph-l-price-in-praise-of-play/> 13:15 – 13:30.

¹⁶³ Doslova „joyfull“. Price to zde myslí ironicky v tom smyslu, že Novakova kniha je spíš psána pro zábavu, než pro opravdový badatelský rozbor.

¹⁶⁴ Přeloženo z: „*The Joy of Sport is a spirituality of sports.*“ In PRICE, Joseph L, *From season to season*, str. 5.

¹⁶⁵ Finálové utkání národní ligy amerického fotbalu: NFL.

¹⁶⁶ <https://onbeing.org/programs/joseph-l-price-in-praise-of-play/> 44:00 – 45:45.

hrdinů“. Hráči jsou také před zápasem zobrazováni jako polobozi.¹⁶⁷ Price je však toho názoru, že Super Bowl by nebyl tak výraznou součástí amerického života, kdyby neobsahoval mýty. „*Víme, že mýty jsou příběhy, které zakládají a připomínají skupinovou identitu: její původ, hodnoty, světový názor, smysl bytí.*“¹⁶⁸ Dále dodává, že jsou zde dva dominantní mýty. Jeden připomíná založení národa a druhý ukazuje fantazie a touhy toho daného národa. První mýtus můžeme vidět v samotné povaze a cíli hry, kterým je dobytí cizího posvátného území a do něj situování ritualizovaného předmětu. Dobýt nové území a vnést do něj řád je čin chápaný jako zasvěcení, což zposvátní celý nově získaný prostor a to skrze „*(...) připomínání a zakoušení prvotního aktu stvoření.*“¹⁶⁹ Specifikem amerického fotbalu je násilná povaha, která dramatizuje mýtus o stvoření a také o americkém původu. Druhý zmíněný mýtus, který ukazuje fantazie a touhy, nachází Price v přestávkách a oddechových časech. Jedná se o „*(...) čas změny z agrese hry k fantaziím ducha.*“¹⁷⁰ Pro Američany je tento mýtus specifický tím, že se točí kolem nevinnosti. Připomíná iluzi bezúhonnosti těch, kteří násilně anektovali cizí zemi.

V basketbale Price nachází paralely mezi „finální čtyřkou“¹⁷¹ v národní soutěži vysokých škol (NCAA) a posledním soudem. Říká, že k tomu, aby člověk dostal svou náboženskou „odměnu“, je zapotřebí zásluh a milosti. Podobně je tomu tak i u „finální čtyřky“ v americkém vysokoškolském basketbale. Existují dva způsoby, jak se do ní dostat. Jednou cestou je zásluha, čehož lze docílit prostřednictvím dobrých výkonů a milostí, tedy „*(...) obdržení pozvánky, která nemusí nutně rozeznat týmy s nejlepšími výsledky.*“¹⁷² Další připodobnění Price nachází v tom, že stejně jako v basketbalové „finální čtyřce“, i u posledního soudu se jedná o něco konečného, kdy skutečně

¹⁶⁷ PRICE, Joseph L, *From season to season*, str. 137 – 138.

¹⁶⁸ „*Myths, we know, are stories which establish and recall a group's identity: its origin, its values, its world view, its raison d'être.*“ In PRICE, Joseph L, *From season to season*, str. 138.

¹⁶⁹ „*(...) recalling and rehearsing the primordial act of creation.*“ In PRICE, Joseph L, *From season to season*, str. 139.

¹⁷⁰ „*(...)time of turning from the aggressions of the game to the fantasies of the spirit.*“ In PRICE, Joseph L, *From season to season*, str. 139.

¹⁷¹ Final four. Ta se skládá ze čtyř vítězů regionálních soutěží východní, západní, jižní a středozápadní Ameriky. K vítězství v celé soutěži musí týmy porazit soupeře v semi-finále a v následném finále.

¹⁷² „*(...) receiving an invitation that does not necessarily recognize teams with the best record.*“ In PRICE, Joseph L, *From season to season*, str. 172.

pochopíme, kým jsme. Price dodává: „*Můžeme vážně říci, že 'finální čtyřka' je poslední soud.*“¹⁷³

Z těchto dvou uvedených příkladů, tedy z pojetí amerického fotbalu jako náboženského festivalu a vysokoškolské basketbalové „finální čtyřky“ coby posledního soudu, jsme schopni dost dobře pochopit Priceův způsob práce v knize *From season to season* (...). U každého z významných sportů současnosti v Americe najde Price nějaký prvek, který nejenže funguje nábožensky, ale náboženským opravdu je. Price se nesnaží ukázat na to, jak sporty fungují nábožensky, ale jak náboženstvími skutečně jsou. Price navrhuje pro sport v Americe nový termín, jímž je „populární náboženství“.¹⁷⁴ Domníváme se, že Priceovo pojetí „populárního náboženství“ je jakýmsi subbodem či navázáním na koncepci občanského náboženství. Price v několika případech skutečně mluví o sportu jako americkém náboženství. Tímto způsobem třeba nazývá i baseball.¹⁷⁵

Ať už se Price zdá být v některých věcech nejasný či nepřesný, možná i kvůli jeho velmi širokému pojetí náboženství, je jeden z prvních religionistů, který explicitně tvrdí, že sport je náboženstvím. Díky mnohým komparacím, které provádí napříč svou akademickou tvorbou, dochází k závěru, že ačkoliv sporty nemají možná všechny charakteristiky náboženství (stejně tak je ani nemají tradiční formy náboženství), náboženstvími přesto skutečně jsou.¹⁷⁶ Toto Priceovo tvrzení pochopitelně vyvolalo kontroverzi, a to zejména u religionistických a teologických badatelů. Zatímco Bain-Selbo na Price víceméně navazuje¹⁷⁷, Higgs s Braswellem jeho pojetí odmítají. O těchto autorech se více zmíníme v následujících kapitolách.

¹⁷³ „*We can fairly say that the Final Four is Final Judgment.*“ In PRICE, Joseph L, *From season to season*, str. 181.

¹⁷⁴ PRICE, Joseph L, *From season to season*, str. 229.

¹⁷⁵ PRICE, Joseph L, *Rounding the bases*, str. 176, 270 a na dalších místech.

¹⁷⁶ Price in FORBES, Bruce David and Jeffrey H. MAHAN, eds., *Religion and Popular Culture in America*, str. 159-160.

¹⁷⁷ Například i v myšlence na pojetí sportu, jako opium lidstva, kterou Price krátce „načrtne“ in FORBES, Bruce David and Jeffrey H. MAHAN, eds., *Religion and Popular Culture in America*, Str. 158-159.

3.4 Eric Bain-Selbo

Profesor Eric Bain-Selbo aktuálně působí jako děkan humanitních a sociálních věd, také jako profesor filozofie a religionistiky na Indiana University Kokomo.¹⁷⁸ Předtím se věnoval funkci vedoucího oddělení filozofie a náboženství na Western University Kentucky.¹⁷⁹ Dovolíme si zde tvrdit, že Bain-Selbo je jedním z nejvýznamnějších soudobých autorů, kteří se zabývají tématem sportu jako náboženství. Myšlenky Bain-Selba možná doposud nejsou mezi dalšími autory¹⁸⁰ tolik rozšířené, nicméně přínos tohoto autora je, zdá se, zcela ojedinělý. Ve svém přístupu Bain-Selbo navazuje zejména na výše zmíněného Price, který mu dokonce píše předmluvu k jeho doposud zásadní knize *Game day and God: football, faith, and politics in the American South*, kde Price Bain-Selbovu tvorbu dokonce označuje za „*impozantní práci*“¹⁸¹. Částečně, jako mnozí další badatelé zabývající se naším tématem, také navazuje na Michaela Novaka.

Než začneme s rozbořem Bain-Selbova díla, musíme shrnout, tak jako i u jiných autorů k pochopení jejich koncepce, vymezení toho, co pro něj vůbec samotné náboženství znamená. To ovšem ve svých dílech ne zcela, podobně jako Price, Bain-Selbo dostatečně vymezuje. Ačkoliv v této práci nehodnotíme jednotlivé přístupy autorů, je třeba si uvědomit, že nedostatečné vymezení toho, co vůbec je pro Bain-Selba náboženstvím, se dá považovat za jeden z největších limitů jeho výzkumu. V knize *Understanding Sport as a Religious Phenomenon*¹⁸², kterou píše společně s Gregory Sappem, užije v rámci komparace sportu a náboženství, ke které se později ještě vrátíme, Smartových sedm dimenzí náboženství. V jiných textech zase často pracuje s Eliadovým pojetím posvátna. Snad největší shodu zřejmě nalézá s Durkheimem.¹⁸³ Jasná definice náboženství v pojetí Bain-Selba ale není z žádných jeho textů patrná, proto v tomto případě budeme čerpat z

¹⁷⁸ „Eric Bain-Selbo PhD“ (online), <https://www.iuk.edu/>, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.iuk.edu/humanities-and-social-sciences/contact-us/eric-bain-selbo.html>.

¹⁷⁹ Eric Bain-Selbo“ (online), <https://lareviewofbooks.org/>, cit. březen 2019, dostupné online na <https://lareviewofbooks.org/author-page/eric-bain-selbo/#!>.

¹⁸⁰ Mimo jiné je jen minimálně zmiňován U Watsona s Parkerem.

¹⁸¹ BAIN-SELBO, Eric, *Game day and God: football, faith, and politics in the American South*, Macon, Ga.: Mercer University Press, 2009, str. VII.

¹⁸² BAIN-SELBO, Eric, *Understanding sport as a religious phenomenon: an introduction*, New York: Bloomsbury, 2016.

¹⁸³ O tom zejména in BAIN-SELBO, Eric, *Game day and God*.

osobní emailové korespondence se samotným Bain-Selbem. Bain-Selbo se v ní nedistancuje od Smartových náboženských dimenzí a nemá s nimi a ani s jeho vymezením náboženství větší problém, avšak zároveň dodává, že použití Smartovy koncepce bylo představeno spíše jeho spoluautorem Gregory Sappem. Bain-Selbo jinak svůj přístup označuje za funkcionalistický, což bude patrnější z později rozebraných Bain-Selbových myšlenek. Bain-Selbo přijímá starší Durkheimův sociologický a psychologický přístup k náboženství. Z novějších přístupů mu je blízké Proudfootovo pojetí, které také zmiňuje v knize *Game day and God (...)*. Bain-Selbo se také označuje za „eliadovce“ srdcem, ovšem odmítá jeho animositu k funkcionalistickým přístupům.¹⁸⁴ Nicméně základ jeho pochopení náboženství je tedy skrze Proudfootův koncept náboženství, který je konstituován skrze náboženský prožitek.¹⁸⁵

Bain-Selbo ve všech svých dílech, které se zabývají tématem sportu a náboženství, argumentuje zejména skrze komparativní metodu ve prospěch toho, že sport může pro některé lidi fungovat nábožensky. Je nutné zmínit, že Bain-Selbo, pokud je nám alespoň známo, nikde ve svých textech přímo nepíše, že „sport je náboženství“. Jak již bylo zmíněno výše, Bain-Selbo zastává zejména funkcionalistický pohled, díky čemuž si hlavně všímá funkcí, které sport má, a rolí, jaké hraje v životě svých fanoušků. Zmiňme, že Bain-Selbo v některých pracích mluví o sportu v obecné rovině, ovšem ve velké většině případů se spíše věnuje konkrétnímu sportu, který mu je nejbližší, a to univerzitnímu americkému fotbalu. Jeho práce o něm navíc lokalizuje do jižních oblastí USA. Univerzitním americkým fotbalem se Bain-Selbo zabývá proto, že dle jeho názoru má pro místní obyvatele opravdu speciální význam. Pro „jižany“ je to jakýsi způsob identifikace proti severu. Připomíná, že za občanské války v USA obyvatelé jihu považovali boje za „svatou válku“. Být „jižan“ a křesťan znamenalo víceméně to samé. Došlo zde k propojení občanského a náboženského. V terminologické návaznosti na Bellaha Bain-Selbo tvrdí, že co se týče univerzitního amerického fotbalu na jihu USA, jde zde opravdu o „občanské náboženství“. Jižani univerzitní fotbal v důsledku porážky v občanské válce sledovali mnohem více než občané ze severu. A proč obyvatelé jihu začali sledovat zejména sport univerzitního amerického fotbalu? Vysoké školy jsou považovány za pýchu lidí a americký fotbal pak dle Bain-Selba odráží „pravé mužství“. Univerzitní americký fotbal pak nabízí

¹⁸⁴ Vše z osobní emailové korespondence s profesorem Bain-Selbem ze dne 19.12.2018.

¹⁸⁵ Více o Proudfootově přístupu In BAIN-SELBO, Eric, *Game day and God*, str. 77-85.

něco, co ani profesionální, ani středoškolský nedokáže. Hrají za ně pouze místní hráči, ale zároveň na národních stadionech.¹⁸⁶

Diváci se na takových zápasech opravdu „stali účastníky toho, co Miller popisuje jako svátost“.¹⁸⁷ Univerzitní americký fotbal se podle Bain-Selba stal základním prvkem amerického občanského náboženství. Jedním z „náboženských projevů“ je extatické společné zpívání fanoušků. Pouští se písně, které odkazují na jejich identitu jako například *Sweet Home Alabama*, která opěvuje jih. Nicméně nebylo by správné tvrdit, že univerzitní americký fotbal v jižních oblastech má pro všechny diváky stejnou náboženskou funkci.¹⁸⁸

To, že se sport často projevuje nábožensky, což je uvedené na příkladu univerzitního amerického fotbalu na jihu země, se snaží Bain-Selbo dokázat i v knize *Game day and God (...)*. Argumentuje zde zejména užitím „posvátného“ v eliadovském smyslu slova. Podobně jako jiní autoři označuje stadiony za „posvátný prostor“ a také nalézá posvátné předměty pro fanoušky-věřící. Takovým objektem je například tráva ze stadionu, jejíž část si mnozí příznivci po velkých úspěších svého klubu odnášejí domů.¹⁸⁹ Sporty mají také symboly, mýty, legendy a samozřejmě i, stejně jako náboženství, rituální dimenzi. Jak již bylo zmíněno, Bain-Selbo nepovažuje sport přímo za náboženství, uvádí ale podobné prvky, jež nám dovolují je považovat za náboženské. Tyto náboženské elementy Bain-Selbo spolu se svým kolegou Sappem v knize *Understanding Sport as a Religious Phenomenon: An Introduction* představuje za pomoci Smartových dimenzí, které jsou následující:

- 1) Rituální – praktická
- 2) Mýtická – narativní dimenze
- 3) Filozoficko - doktrinální dimenze
- 4) Institucionálně - sociální dimenze
- 5) Eticko - právní dimenze

¹⁸⁶ „BAIN-SELBO, Eric, „From Lost Cause to Third-and-Long: College Football and the Civil Religion of the South“, *The Journal of Southern Religion* [online], 2009(XI) [cit. 2019-03-31]. ISSN 1094-5253. Dostupné z: <http://jsr.fsu.edu/Volume11/Selbo.htm>.

¹⁸⁷ „became participants in what Miller describes as a sacrament“. In BAIN-SELBO, Eric, „From Lost Cause to Third-and-Long“, <http://jsr.fsu.edu/Volume11/Selbo.htm>.

¹⁸⁸ BAIN-SELBO, Eric, „From Lost Cause to Third-and-Long“, <http://jsr.fsu.edu/Volume11/Selbo.htm>.

¹⁸⁹ BAIN-SELBO, Eric, *Game day and God*, str. 16.

- 6) Zkušenostně - emocionální dimenze
- 7) Materiálně - umělecká dimenze

Nejedná se o univerzální dimenze. Zároveň nelze tvrdit, že nějaká z nich je důležitější a že se všechny nachází ve všech formách náboženství.¹⁹⁰ Bain-Selbo a Sapp poté pokračují způsobem, ve kterém ke každému bodu přiřazují ukázkou toho, jak se ten daný prvek projevuje i ve sportu. Například v rituálně – praktické dimenzi Bain-Selbo v návaznosti na Eliadeho tvrdí, že rituál pomáhá člověku se sjednotit s Bohem či věčností. Člověk dělá rituály, aby si naklonil božské síly. „*Je zde mnoho příkladů, jak může být rituál součástí sportu.*“¹⁹¹ Připomíná například zpívání hymny před zápasem a tak podobně. „*Rituál je očividně tak dimenzí sportu, jako je dimenzí náboženství.*“¹⁹² Podobným komparativním způsobem pokračuje i u dalších dimenzí.

Bain-Selbo nalézá mnohé typické podobnosti mezi sportem a náboženstvím tak, jako se to podařilo již několika religionistům před ním. Mimo jiné zaujímá postoj, že sport, v návaznosti na marxisty, také funguje jakožto opium lidstva, protože nám mimo jiné zakrývá rasové či ekonomické rozdíly a dává nám pocit jedné *communitas*.¹⁹³ Za největší přínos tohoto autora podle našeho názoru lze však považovat objevení jiné analogie, jejíž studium se stalo významnou součástí Bain-Selbova výzkumu. Jde o zkoumání projevů násilí ve sportu a v náboženství. Toto své pojetí nejlépe shrnuje ve své kapitole s názvem „On sacred power of violence in popular culture“ v Clarkově knize *Understanding religion and popular culture: Theories, themes, products and practices*. Bain-Selbo je přesvědčen, že náboženství a násilí jsou propojeny. Kontroverzně tvrdí, že násilí je něco, co je částečně produkováno náboženstvím. Například zmiňuje křesťanské obětování Ježíše jako syna Božího nebo Bhgavaghidu, ve které Krishna povzbuzuje Ardžunu v bojování a říká mu, že

¹⁹⁰ BAIN-SELBO, Eric, *Understanding sport as a religious phenomenon*, str. 47 -53.

¹⁹¹ „There are many examples of how ritual is a part of sport.“ In BAIN-SELBO, Eric, *Understanding sport as a religious phenomenon*, str. 10.

¹⁹² „Ritual is clerly a dimension of sport as it is of religion.“ In BAIN-SELBO, Eric, *Understanding sport as a religious phenomenon*, str. 11.

¹⁹³ BAIN-SELBO, Eric, "Sport as the "Opiate of the Masses": *College Football in the American South*" (online), <http://digitalcommons.wku.edu/>, 2008, cit. březen 2019, dostupné online na http://digitalcommons.wku.edu/phil_rel_fac_pub/1, str. 7. Á propos termín *communitas* pochází od Victora Turnera. Chtěl jím odlišit společenské vztah od každodenního života.

jde o jeho svatou povinnost.¹⁹⁴ Tím, že vysvětluje, z jakého důvodu je násilí součástí náboženství, chce odůvodnit překrývání religiozity a populární kultury, mimo jiné sportu. Samozřejmě, aby toto bylo možné, musí již předpokládat, že sport má alespoň nějaké náboženské funkce.

Funkce v násilí Bain-Selbo rozděluje do tří kategorií.

- 1) Kosmologická funkce: svaté a zatracené. Tento bod předpokládá dichotomii dobra a zla. Jde o boj ve smyslu „my dobří proti těm špatným“. Náboženská skupina se oddělením od té druhé, špatné, nějak vymezuje, identifikuje. I toto oddělení od ostatních často bývá násilné.
- 2) Etická funkce. Je založena na tom, že pomocí násilí můžeme znovu obnovit řád. Násilí věřících je považováno za správné, pokud hájí řád, který ustanovil bůh.
- 3) Sociálně – psychologická funkce: oběť. Bain-Selbo převezme Durkheimovo pojetí oběti, který ji považuje za něco, co je nutné vykonat v zájmu celé skupiny, a také Girardovu koncepci, ve které tvrdí, že skrze oběť se věřící snaží zastavit cyklický proud pomst a předejít tak dalšímu násilí. Oběť chrání celou komunitu. Oběti brání šíření dalšímu násilí.¹⁹⁵ Téma oběti ještě Bain-Selbo výrazněji rozšiřuje ve své krátké knize *Violence in Southern Sport and Culture: Sacred Battles on the Gridiron*.¹⁹⁶ Zde opět za pomocí myšlenek Durkheima a Girarda rozděluje oběť na vlastní a společnou. Přijímá a vysvětluje pojem mimetické touhy. V tomto případě jde o něco, co vlastně jedinec nechce, ale jen díky zájmu někoho jiného po té věci touží. Zájem jiných dá té věci, třeba původně bezvýznamné, novou hodnotu. Touha po té dané věci se zvyšuje stejně tak, jako se zvyšuje touha konkurenta, čímž vzniká rivalita. Vznikne tak potenciál násilí mezi dvěma subjekty. Tohoto násilí se dá konečně zbavit až skrze kolektivní oběti. Podle Girarda musí vzniknout mechanismus „obětního beránka“. Jen ten lidi zbaví této cyklické touhy, aniž by riskovali, že na nich bude vykonána odplata.¹⁹⁷ „*Tento náhradní obětní*

¹⁹⁴ BAIN-SELBO in CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 72.

¹⁹⁵ BAIN-SELBO in CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 73 – 76.

¹⁹⁶ BAIN-SELBO, Eric, *Violence in Southern Sport and Culture: Sacred Battles on the Gridiron* [online], Bowling Green: Springer, 2017 [cit. 2019-03-31].

¹⁹⁷ BAIN-SELBO, Eric, *Understanding sport as a religious phenomenon*, Str. 4 – 9.

*mechanismus je kořenem (základem) náboženského života.*¹⁹⁸ Účelem náboženství je pak předejít skrze rituální oběti vzájemnému násilí.

Všechny tyto tři body násilí, které nám Bain-Selbo ukazuje, že nalézáme v náboženství, jsou podle jeho názoru i ve sportu. Poslední bod, který se týká oběti, rozvíjí nejvíce. Připomíná Novakovu myšlenku, že vyjde-li hráč na hřiště ve svém dresu, obléká se tím jakoby do kněžského. Je to kněz, který nabízí oběť. Hráč (a je třeba zmínit, že Bain-Selbo zde myslí zejména hráče amerického fotbalu) již nevystupuje sám za sebe, ale reprezentuje celek. Zejména v „násilných sportech“ jako je americký fotbal nebo hokej, se sportovec obětuje za ostatní, skrze fyzickou bolest. Bain-Selbo odmítá teorii katarze násilí a dodává, že nebyla u sportu dokázána. Naopak hráč může uspokojit neukojenou touhu diváků po násilných činech. Sport a zejména ten násilný nám tak může dělat psychologicky dobře.¹⁹⁹ I funkci náboženského násilí, „my proti nim“, lze ve sportu nalézt. Nejvíce je snad podle Bain-Selba vidět u univerzitního amerického fotbalu na jihu. Pouze jeden tým může vyhrát, tedy se mu dostane pocitu jedinečnosti. Univerzitní americký fotbal v jižních oblastech také „odráží kosmickou válku a snahu o znovu nastolení řádu skrze výhru“.²⁰⁰ Na příkladu násilí nám Bain-Selbo dokazuje, že nejde jen o to, že je součástí náboženství, ale i o to, jakým způsobem funguje ve sportu. Tím nám dává další podnět, abychom se domnívali, že sport funguje nábožensky. Pochopitelně k přijetí takových myšlenek je však zapotřebí sdílet Bain-Selbův funkcionalistický náhled na náboženství.

Na závěr této části si ještě shrňme příspěvek zřejmě jednoho z nejdůležitějších autorů, jež se momentálně zabývá sportem pojímaným coby náboženství. Bain-Selbo ve svých myšlenkách zejména navazuje na Durkheima, Proudfoota, Girarda, Novaka a Price. Zastává funkcionalistický pohled na náboženství a nalézá mnoho jeho funkcí, které má se sportem, zejména pak s univerzitním americkým fotbalem na jihu, společné. Zřejmě nejpřínosnější a dosud neobjevenou spojitost vidí v násilí, kterým se náboženství a sport projevují a jehož základní tři prvky vyjmenovává. Bain-Selbo přistupuje ke sportu a náboženství novým způsobem. V rozhovoru z roku 2012 pro svůj postoj použil následující

¹⁹⁸ „*This surrogate-victim mechanism is at the root of religious life.*“ In BAIN-SELBO, Eric, *Understanding sport as a religious phenomenon*, str. 9.

¹⁹⁹ BAIN-SELBO in CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 79 – 80.

²⁰⁰ BAIN-SELBO in CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture*, str. 80.

vtipný, ale zároveň o jeho přístupu hodně vypovídající, příměr: „*Pokud to vypadá jako kachna, chodí to jako kachna a kváká to jako kachna, tak pak je to kachna.*“²⁰¹ Bain-Selbo se nicméně ve svých dílech na toto téma často pohybuje na hranici toho, zda sport je náboženstvím, nebo pouze funguje nábožensky, a čtenář jeho knih tak dost často neví, k jaké z těchto tezí se Bain-Selbo definitivně přiklání. Tuto svou nerozhodnost potvrzuje i ve zmíněném rozhovoru.²⁰² Parabola s kachnou by však mohla napovídat, že Bain-Selbo by se ani nebránil označit sport, v jeho případě zejména ten, který zná a který náboženské funkce podle něho naplňuje nejvíce, tedy univerzitní americký fotbal na jihu, za nové náboženství. Výše zmíněný příměr s kachnou může posloužit k lepšímu pochopení jeho přístupu ke sportu a náboženství. Jestliže podle Bain-Selba produkuje sport posvátný čas a prostor stejně jako náboženství, zároveň pokud sport funguje jako opium lidstva a jestli uspokojuje naši touhu po násilí tak, jak to náboženství dělá, pak je to náboženství.

3.5 Odmítnutí sportu pojímaného jako náboženství

V této práci považujeme za důležité se v krátkosti zmínit o soudobých přístupech badatelů, kteří jednoznačně odmítají jakkoli formulovanou koncepci, že sport v kterékoli formě by mohl být považován za náboženství. Zatím jsme především zmínili autory, kteří nějakým způsobem sport za náboženství považují (Bain-Selbo nebo Price) či kteří nevyklučují, že by sport náboženstvím mohl být (Clark). Samozřejmě nejbližší k odmítajícímu postoji je, z námi zmíněných autorů, Watson, který ale ve svých tvrzeních na toto téma není tak striktní a do této práce byl zařazen spíše z důvodů svého přínosu pro systematizaci různých možných způsobů a dalších pohledů na sport a náboženství. Nicméně naše práce by mohla být nahlížena jako příliš pozitivistická nebo minimálně neobjektivní, kdybychom se nezmínili o skupině autorů pocházejících zejména z teologických kruhů, kteří pojetí sportu jako náboženství jednoznačně odmítají. Na následujících několika řádcích si představíme ty nejdůležitější z nich a dopad jejich děl na dnešní bádání.

Ačkoli se tato práce zaměřuje na práce autorů 21. století, není zde při shrnování rezistentních přístupů možné začít s jiným článkem než tím, který napsala Joan

²⁰¹ „Interview with Eric Bain-Selbo“ (online), <http://jsr.fsu.edu/>, 2012, cit. březen 2019, podcastový rozhovor dostupný na <http://jsr.fsu.edu/new-media/podcast/eric-bain-selbo.html> 17:45 - 17:55

²⁰² <http://jsr.fsu.edu/new-media/podcast/eric-bain-selbo.html> 18:25 - 18:35

Chandlerová v knize Shirl J. Hoffmana již v roce 1992²⁰³. Chandlerové článek má pro autory, kteří odmítají pojetí sportu jako náboženství, podobný význam, jako má Novakova kniha *The Joy of Sports* pro ty, kteří toto pojetí naopak zastávají. Tento text „nese“ poměrně výmluvný název: *Sport is not a religion.*²⁰⁴ Chandlerová je toho názoru, že badatelé tvrzením, že sport je náboženství, poškodili jak sport, tak i právě samotné náboženství. Ve své argumentaci Chandlerová explicitně tvrdí: „*Sport jako takový nám nemůže říci, odkud pocházíme, kam kráčíme a ani jak se máme chovat, když jsme zde.*“²⁰⁵ Tak podle ní totiž funguje náboženství. Price ve Forbesově a Mahanově knize k pojetí Chandlerové dodává: „*(...) Joan Chandlerová odmítá klasifikovat sport jako náboženství, protože jak kněží a věřící na jedné straně, tak fanoušci a hráči na druhé by sami pravděpodobně nesouhlasili s tvrzením, že oba tyto fenomény naplňují stejné potřeby.*“²⁰⁶ Toto je zásadní část argumentace Chandlerové. Sport nemůže být náboženstvím, protože není schopen uspokojit tytéž potřeby, jako náboženství. V náboženství je zásadní otázka konečného významu,²⁰⁷ kterou sport nemůže obstojně vyřešit. Chandlerová si je vědoma, že argumenty k pojetí sportu jako náboženství jsou založené zejména na hledání paralel v těchto dvou odvětvích. Ovšem ty mohou být podle ní stejně tak učiněny „*(...) mezi operou a náboženstvím, divadlem a náboženstvím a skutečně mezi jakoukoli institucionalizovanou činností a oddaným publikem, které sleduje anebo je v interakci s vytrénovanými účastníky. Sport není v tomto ohledu jedinečný.*“²⁰⁸ Sport poté podle ní „*existuje, aby nás pobavil a zapojil, ne aby nás vyrušoval s otázkami našeho osudu.*“²⁰⁹

²⁰³ Chandler, Joan M., in HOFFMAN, Shirl J., *Sport and religion*, str. 56 – 61.

²⁰⁴ Mimochodem, v této knize Hoffmana je i Novakova kapitola „The Natural Religion“, ve které je v přirozené opozici oproti Chandlerové.

²⁰⁵ „*Sport per se cannot tell us where we came from, where we are going, nor how we are to behave, while we are her.*“ Chandler, Joan M., in HOFFMAN, Shirl J., *Sport and religion*, str. 59.

²⁰⁶ „*(...) Joan Chandler refuses to classify sport as religion since both priests and believers, on the one hand, and fans and players, on the other hand, would probably not identify objects of their devotion as addressing or meeting the same needs.*“ In PRICE in FORBES, Bruce David and Jeffrey H. MAHAN, eds., *Religion and Popular Culture in America*, str. 159.

²⁰⁷ „*Unique meaning*“. In Chandler, Joan M., in HOFFMAN, Shirl J., *Sport and religion*, str. 59.

²⁰⁸ „*(...) between opera and religion, theatre and religion, and indeed between any institutionalized activity and a devoted audience watching and/or interacting with trained participants. Sports is not unique in this regard.*“ In Chandler, Joan M., in HOFFMAN, Shirl J., *Sport and religion*, str. 56.

²⁰⁹ „*exists to entertain and to engage us, not to disturb us with questions about our destiny.*“ In Chandler, Joan M., in HOFFMAN, Shirl J., *Sport and religion*, str. 59.

Zřejmě nejvlivnějšími následovníky Chandlerové jsou teologové Robert Higgs s Michaellem Braswellem, kteří společně píšou zásadní knihu pro současné odmítnutí pojetí sportu jako náboženství, *An Unholy Alliance: The Sacred and Modern Sports*.²¹⁰ Je pravdou, že zejména Higgs podobné myšlenky prezentuje již delší dobu²¹¹, nicméně zmíněná kniha, která byla napsána společně s Braswellem v roce 2004, je nejspřádanějším shrnutím Higgsových a samozřejmě i Braswellových myšlenek. Higgs s Braswellem zde jednoznačně odmítají pojetí sportu jako náboženství. Několikrát se vymezují zejména vůči Novakovi, jehož přístup považují za naivní.²¹² Higgs sám v jedné ze svých dřívějších knih označí Novakovy myšlenky za heretické a navrhuje pojímat Novakovu knihu *The Joy of Sports (...)* jako nadsázku a s humorem.²¹³ Higgs s Braswellem odmítají i další autory s pozitivním přístupem k námi řešenému tématu, mimo jiné Mathisena a Prebisha. Tyto autory nazývají prostě „apologety“.

Své odmítnutí založí Higgs s Braswellem na rozdílnosti ve „svatém“ a „posvátném“. Tyto prvky požadují důsledně oddělovat. Svaté je pro ně nadřazené posvátnému. Zatímco určité prvky posvátného jsou ochotni u sportu hledat, elementy svatého nemohou sporty svým „následovníkům“ nabídnout. „*Posvátné je tedy odděleno lidmi a jeho význam je zvýrazněný lidmi vytvořenými symboly a obřady, zatímco svaté je odděleno samo sebou, nebo Bohem a přesto zahrnuje všechno stvoření.*“²¹⁴ Oproti posvátnému je svaté zcela mimo naši moc. Braswell s Higgsem jsou toho názoru, že „apologeti“ často vidí ve sportu náboženství, ale charakterizují ho skrze posvátné, které si ovšem pletou se svatým. Tyto dvě složky jsou zcela odlišné, a zatímco posvátné prvky se ve sportu dají hledat, elementy svatého, které jsou těm posvátným nadřazené, ve sportu chybí. „*Pokud jsou sporty náboženství, tak pak by mělo být více řečeno o jejich svatých*

²¹⁰ HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance*.

²¹¹ HIGGS, Robert J., „Muscular Christianity, holy play, and spiritual exercises: confusion about Christ in sports and religion“. *Arete*, Department of English, East Tennessee State University, Johnson City, Tennessee, USA., 1983, **1983**(Vol.1 No.1), str. 59-85.

²¹² HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance*, str. 288 i jinde.

²¹³ HIGGS, Robert J., *God in the stadium: sports and religion in America*, Lexington, Ky.: University Press of Kentucky, 1995., str. 19.

²¹⁴ „*The sacred, thus, is set apart by humans and its significance highlighted by manmade symbols and rites, while the holy is set apart by itself or God and yet embraces all of creation.*“ In HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance*, str. 47.

aspektech.²¹⁵ Price k Braswellově a Higgsově pojetí dodává: „(...) popírají, že by sport tvořil náboženství, ovšem poznávají, že sport, podobně jako umění, sdílí se sportem hluboké prvky.“²¹⁶ Na jednu stranu tedy popírají, jak již bylo námi nadneseno, že by sporty měly v sobě cokoli svaté (tedy to, co činí náboženství), na druhou stranu ovšem připouští, že má sport s náboženstvím určité podobnosti v posvátném, které je ale stvořeno lidmi, nikoliv, jak přejímají od Otta, „zcela jiným“.²¹⁷

Vyskytuje se mnoho dalších autorů, kteří pojetí sportu jako náboženství odmítají. Asi není překvapivé, že pochází téměř výhradně z teologických kruhů. V krátkosti ještě zmiňme článek Carl R. Truemana *The (non) religion of sport*²¹⁸, ve kterém Trueman tvrdí, že sport není náboženstvím, protože nemá žádné vykoupení a bohy, kteří potřebují uspokojit. Ovlivněni Higgsem, Braswellem a Joan Chandlerovou také stejné tvrzení, tedy že sport nelze považovat za náboženství, zastává i Tara Magdalinski a Timothy Chandler.²¹⁹ Všichni výše zmínění autoři se snaží reagovat na stále narůstající proud ve studiu sportu a náboženství, který čím dál hlasitěji tvrdí, že sport se stává, nebo již stal novým druhem či formou náboženství. Jako první z těchto „odmítajících“ autorů jasně vystoupila Joan Chandlerová s článkem *Sport is not a religion*. V návaznosti na ni vzniklo několik prací, které zastávají stejný názor. Za nejvýraznější z nich považujeme knihu Higgse a Braswella, která se svou důležitostí pro naši dobu jistě může argumentačně poměřovat a zdatně konkurovat publikacím Price, Clarka, nebo Bain-Selba.

²¹⁵ „If sports are a religion, then more ought to be said about their holy aspects.“ In HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance*, str. 42.

²¹⁶ „(...) deny that sports constitute a religion, but acknowledge that sports, like art, share deep elements with religion.“ In PRICE in FORBES, Bruce David and Jeffrey H. MAHAN, eds., *Religion and Popular Culture in America*, str. 159.

²¹⁷ HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance*, str. 240.

²¹⁸ TRUEMAN, Carl, „The (non) religion of sport“ (online), <https://www.firstthings.com>, cit. březem 2019, online dostupné na <https://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2015/01/the-non-religion-of-sport>.

²¹⁹ MAGDALINSKI, Tara a Timothy John Lindsay CHANDLER, *With God on their side: sport in the service of religion*, New York: Routledge, 2002, str. 1-19.

4. Český výzkum sportu pojímaného jako náboženství

Tématem sportu pojímaného jako náboženství se česká religionistika, alespoň doposud, příliš nezabývala. Proto se musíme podívat za hranice naší disciplíny, abychom našli několik publikací relevantních k našemu tématu. Tomu se věnuje zřejmě nejvíce česká sociologie a filozofie. Na následujících řádcích zdůrazníme několik jmen, které alespoň částečně do diskuze na téma sportu a náboženství přispívají. Za sociologii jsou autory, kteří tak činí, zejména Irena Martínková²²⁰ a Aleš Sekot. Z oblasti filozofie sportu pak budou těmi, kteří nejvíce přispějí k námi řešenému tématu Miloš Bednář, Emanuel Hurych, Anna Hogenová a Ivo Jirásek. Na závěr „české“ části této práce uvedeme drobné náznaky řešení sportu pojímaného jako náboženství v našem, tedy religionistickém prostředí.

Je důležité si uvědomit, že pro žádného ze zmíněných autorů není téma sportu pojímaného jako jakási forma náboženství hlavním tématem jejich výzkumu. Například Martínková přispívá mnohem více výzkumem na téma hermeneutiky sportu a řešení filosofických dopadů Heideggerových a Patočkových myšlenek o sportu. Našeho tématu se dotýká jen okrajově. Podobně to tak je i u Hurycha, Bednáře a Hogenové. Přeci jen o něco podrobněji se tématem sportu pojímaného jako náboženství zabývá zejména sociolog Aleš Sekot, který je spíše zastáncem názorů na schválení přijímání sportu jako náboženství a filozof Ivo Jirásek, který naopak v Čechách zastupuje proud jeho odmítnutí. Jejich přístupy si nyní představme.

4.1 Aleš Sekot

Aleš Sekot se zabývá jak obecným tématem sociologie sportu²²¹, tak samotnými náboženstvími²²². Propojení nebo, lépe řečeno, záměny těchto dvou oblastí, si všímá již

²²⁰ Mimočodem není bez zajímavosti, že Martínková spolupracovala na jedné knize s námi již představeným Nickem Watsonem. Šlo o kapitolu v publikaci, kterou už jsme si také krátce zmínili a to *Theology, Ethics and Transcendence in Sports*.

²²¹ Například In SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu*, Brno: Masarykova univerzita, 2006.

²²² Například In SEKOT, Aleš, *Sociologické problémy náboženství*, Praha: Horizont, 1981.

v roce 1984 v publikaci *Náboženství včera a dnes*.²²³ Zde uvádí, že v USA v šedesátých letech se začíná hovořit o baseballu jako o „národním náboženství“²²⁴. „*Vyložené nenáboženské činnosti se tedy nahlíží jako určitá forma náboženskosti, citové zaujetí a nadšení se zjednodušeně spojuje s náboženskou vírou.*“²²⁵ Více rozvádí toto téma o více jak třicet let později v knize *Sociologie sportu*.²²⁶ Zde se o našem tématu vyjadřuje ve spojitosti s konceptuální diskuzí na téma sportu. Tvrdí, že: „*(sport)... je diskutován spíše jako intuitivní koncept než pracovní jasně vymezený pojem.*“²²⁷ Všímá si, že existuje nový směr autorů, kteří vidí funkční podobnosti mezi sportem a náboženstvím. Zmiňuje Novaka, který podle něj navazuje na Bellaha a jako první nachází funkční podobnosti mezi sportem a náboženstvím. Dále Sekot podotýká, že na Novaka navazují jiní badatelé jako například, námi již představený, Price, dále zmíněný Hoffman nebo Guttman, který představuje „náboženské sporty“, což měly být míčové hry Mayů a Aztéku a dále dodává, že určité činnosti, jakou je běh, skok atp. byly v primitivních společnostech jistou částí náboženských rituálů a obřadů.²²⁸ „*Novak se zase domnívá, že sport s náboženstvím spojuje zaujetí pro rituály (...).*“²²⁹ A právě rituálů používaných ve sportu, které ho propojují s náboženstvím, si ve svém výzkumu povšimne i Sekot. Kapitola *Rituály ve sportu*, kterou je možné nalézt v mírně obměněné formě v několika publikacích²³⁰, je námi považována za vůbec nejpřínosnější český výzkum týkající se řešené problematiky. Význam této kapitoly zde samozřejmě představíme. Ještě předtím si však zmiňme Sekotovo pojetí fenoménu sportovních hvězd.

²²³ SEKOT, Aleš, *Náboženství včera a dnes: (cyklus přednášek pro mládež)*, Brno: Krajské kulturní středisko, 1984.

²²⁴ Není zde úplně jasné, o kom, kdo nazývá „národní náboženství“, Sekot mluví. Víme, že to byl Michael Novak, kdo započal diskurz na toto téma. Nicméně již v roce 1919 Borris Cohen píše esej *Baseball as a National Religion*. Nejvíce bychom se zde však přikláněli k myšlence, že Sekot má na mysli spíše zavedení pojmu občanského náboženství v Americe, který Bellah představil právě v šedesátých letech. O tomto autorovi se zde také později Sekot zmiňuje (str. 82 – 84).

²²⁵ SEKOT, Aleš, *Náboženství včera a dnes*, str. 71.

²²⁶ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu*.

²²⁷ In SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu*, str. 19.

²²⁸ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu*, str. 20.

²²⁹ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu*, str. 20.

²³⁰ Například zde: HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit.*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2013, str. 58 – 70, nebo zde SEKOT, Aleš. *Sociologie sportu: aktuální problémy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 51 – 62.

Sekot tvrdí, že díky hodnotovým posunům naší společnosti dochází ke ztrátě „svatosti tradičního náboženství ve prospěch kultu či zbožštění celebrit (...).“²³¹ Zdůrazňuje význam postav jako Michaela Jordana a nazývá ho „idolem spotřeby“. Podle Sekota byl Jordan zbožňovanou ikonou.²³² Společně s Hurychem pak ještě rozšiřuje pojetí sportovního idolu, když tvrdí, že další jeho modifikací je archetyp hrdiny. V pojetí archetypu navazují na Eliadeho, tedy píše, že hrdina je archetyp, který společnost stále potřebuje a stále si ho v různých obměnách vytváří.²³³ Sportovní celebrity pak vznikly jako důsledek tří vzájemných procesů: „demokratizace společnosti, tržní povaha každodennosti a snižování významu organizovaného náboženství.“²³⁴ Tomuto výroku tedy lze rozumět tak, že sportovní celebrity vznikají částečně v důsledku onoho snižování významu organizovaného náboženství. Lze je tedy chápat, alespoň partikulárně, jako jeho náhradu.

Do více explicitního srovnání sportu a náboženství se Sekot pouští ve svém pojetí rituálů ve sportu. Rituály jsou podle něj „posvátnými obyčeji“ a „stabilizátory chování“. Lze je také popsat jako „vysoce strukturované a standardizované chování obdařené specifickým symbolickým významem.“²³⁵ Sekot akcentuje, že se rituály ve sportech „objevují“ zejména ve chvílích, kdy si účastníci nejsou jisti výsledkem toho daného sportovního výkonu. Zvýšená nejistota a také i popularita daného sportu navyšuje pravděpodobnost, že fanoušci rituál zopakují, pokud získají dojem, že byl úspěšný. Autor má za to, že použití rituálu v kolektivu také zdůrazňuje jeho význam.²³⁶ Pro nás je významné, že Sekot přijímá myšlenku, že rituály do sportu pronikly díky oslabování tradičních forem náboženství. Rituály se tak dostávají z náboženských forem do občanských. Tato transformace přinesla koncept občanského náboženství, které aktualizuje „tezi o vrcholném diváckém sportu jako substituci náboženství.“²³⁷ A právě proto, že se stávají rituály občanskými, božstva začínají být nahrazována lidmi. Rituály ve sportu se také dějí z podobných důvodů jako ty v náboženství, tedy, alespoň podle Sekota, mají zmírnit psychické napětí a osobní nejistotu z neznámého. Jako rituál sám o sobě mohou

²³¹ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 115.

²³² SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 116.

²³³ SEKOT, Aleš a HURYCH, Emanuel in HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 49.

²³⁴ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 115.

²³⁵ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 52.

²³⁶ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 58.

²³⁷ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 54.

působit určité sportovní akce jako Super Bowl²³⁸ nebo jistá fotbalová utkání. „Profesionální fotbalové zápasy svou pompézností, extatickým masovým diváckým nadšením, zbožšťováním předních hráčů, identifikací s národem praktikováním diváckých rituálů tak reflektuje novou formu vztahu společnosti a sportu.“²³⁹

Sekot zde, podobně jako v knize *Sociologie sportu (2006)*, také připomíná, že určití autoři, počínaje Novakem, nacházejí funkční podobnosti mezi sportem a náboženstvím. Ani Sekot se tomuto pojetí nezdá tolik vzdálený, protože ve svém vymezení sportu jasně tvrdí, že jde o pohybovou aktivitu, která může mít za cíl mimo jiné i osobní prožitek. Sekot tvrdí, že je sport k náboženství přitahován z několika důvodů. Podle něj jde o touhu po svobodě a dokonalosti, o respekt k rituálům a nadšení pro symboliku.²⁴⁰ Zároveň nám také ukazuje, co sport a náboženství spojuje. Jde o:

- 1) „Naprosté obětování a asketismus při snaze o dosažení cílů
- 2) Respekt k mystériím těla a ducha
- 3) Víru v sebeovládání
- 4) Úctu k časoprostorové jedinečnosti
- 5) Smysl pro osudovost a přirozenost přírodního rytmu“²⁴¹

Také, jak jsme již zmínili jinde, přejímá Novakův názor, že sport a náboženství sdílejí i rituály. Domníváme se, že Sekotovo pojetí vztahu rituálů a sportu chápe nikoli tak, že jak náboženství, tak sport pracují s rituály, ale že sport má tendenci náboženské rituály přebírat. Rituály s postupnou sekularizací neslábnou, ale nacházejí si „nové odbytiště“ v prostředí sportu.²⁴² „Sport s jeho rituály (...) funguje jako prostředek úniku z reality a jeho každodenních problémů.“²⁴³ Rituály ve sportu jsou důležité, protože mohou být novou duchovní výbavou člověka. Jsou lákavé tím, že „nabízejí nové formy a významy v prostředí hodnotové nezakotvenosti, zpochybňování tradice a tékavé nestálosti existence.“²⁴⁴

²³⁸ Zde, ale i v jeho následném připomenutí mayů, kteří stavěli své sportoviště v rámci náboženských chrámů, lze vidět Sekotovo ovlivnění Pricem.

²³⁹ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 56.

²⁴⁰ SEKOT, Aleš in HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 59.

²⁴¹ SEKOT, Aleš in HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 59.

²⁴² SEKOT, Aleš in HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 69.

²⁴³ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 62.

²⁴⁴ SEKOT, Aleš, *Sociologie sportu: aktuální problémy*, str. 62.

Toto pojetí, že sporty přebírají v naší postmoderní společnosti rituály, které dříve náležely organizovaným formám náboženství, je velmi podobné tomu, které představil Sekot ve významu sportovních celebrit. Z těchto dvou příkladů Sekotovy koncepce lze shrnout, že český si sociolog všímá úbytku vlivu nebo dokonce sekularizace tradičních forem náboženství. Jisté jeho části, v námi zmíněném případě zbožšťování a rituály, lze pak najít v jiném sociálním fenoménu – sportu, jehož jednou funkcí je, alespoň podle Sekota, také zprostředkování osobního prožitku. Sekot tedy nikde explicitně netvrdí, že sport je náboženství, nicméně uznává, že z důsledku úpadku tradičních forem náboženství na sebe sport stále bere čím dál tím více jeho funkcí.

Je pravdou, že v současnosti se Aleš Sekot vydává jinou cestou bádání. Jak nám sám přiznal, „*musel toto spíše opomíjené téma opustit*“²⁴⁵. Nicméně to nic nemění na tom, že Sekotův výzkum má pro téma sportu a náboženství v Čechách zřejmě vůbec největší význam. Jako jeden z mála českých badatelů si za pomoci originálních koncepcí „zbožštění“ a rituálů, všímá tohoto „*pozoruhodného a skrytě fungujícího vztahu*“²⁴⁶.

4.2 Ivo Jirásek

Pro filozofa Ivo Jirásku je téma sportu a náboženství spíše na okraji zájmu jeho bádání. Nicméně k dané problematice přistupuje originálně. O tomto přístupu se domníváme, že by mohl mít i svůj význam pro celosvětový výzkum. Jirásek svůj přístup k problematice sportu a náboženství představuje zejména ve své kritice Coubertinova pojetí olympismu.

Pro to, abychom koncepci Jirásku správně pochopili, je třeba si zdůraznit jeho jednoznačné oddělení dvou blízkých sfér: náboženství a spirituality. Jirásek se domnívá, že jsou si významově podobné, ovšem jsou ve své podstatě odlišné. Definovat spiritualitu je, podobně jako náboženství, velmi obtížné, a to z toho důvodu, že jde o velmi individualizované prožitky.²⁴⁷ Svou definici Jirásek „opírá“ o tvůrčí slovo spirituality „*duch*“. Ten je „*bytostně personálním jsoucnem jako projev podstatně lidského způsobu bytí*.“²⁴⁸ Jde o něco, co nemusíme dávat do spojitosti s Bohem, vírou, náboženstvím, ale i s dalšími racionálními či emotivními projevy osobnosti. Spiritualita může hledat smysl

²⁴⁵ Z osobní emailové korespondence s Alešem Sekotem z 19.11.2018.

²⁴⁶ Z osobní emailové korespondence s Alešem Sekotem z 19.11.2018.

²⁴⁷ JIRÁSEK, Ivo in HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 14 – 15.

²⁴⁸ JIRÁSEK, Ivo in HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 16.

lidského života a vnímat jeho hloubku.²⁴⁹ Náboženství Jirásek dává zejména do spojitosti s posvátností, svatostí a božstvím, což jsou podle něj prvky, které jsou pro náboženství typické.²⁵⁰ U spirituality pak lze také hovořit o její nenáboženské formě.²⁵¹

Oddělení spirituality a náboženství a jejich vztah se sportem nám Jirásek ukazuje na příkladu, podle jeho mínění, obecného nepochopení Coubertina a jeho koncepce olympionismu. Ten tvrdil, že olympionismus lze ztotožnit s náboženstvím, toto náboženství pak nazývá *religion athletae*. Coubertin podpírá tuto tezi tím, že Olympiáda byla považována za slavnost a také podle něj měla naplnit člověka posvátnými hodnotami a dávat smysl lidskému životu.²⁵² Toto Coubertinovo pojetí Jirásek striktně odmítá. Nebo, lépe řečeno, odmítá jeho doslovné chápání. Ačkoliv Jirásek vnímá, že olympijské hry byly původně projevem náboženské zbožnosti a měly jakýsi sakrální charakter, který se projevoval rituální očištěnou či kultovním rámcem²⁵³, jednoznačně nesouhlasí s tím, že by olympiáda mohla být klasifikována jako náboženství. Toto odmítnutí zakládá na poměrně jednoduchém argumentu. Sportovci si totiž při jejím průběhu stále „drží“ svá vlastní náboženská vyznání.²⁵⁴ Dle Jirásky měl Coubertin při svém vymezení spíše na mysli něco, co sám nazývá *spiritualitas athletae* než *religio athletea*.²⁵⁵ Je podle něj pravdou, že sport má duchovní aspekty, nicméně nejde o prvky náboženství, avšak o prvky spirituality, která může být svou podstatou i nenáboženská. „*Sport se nemůže stát sekularizovaným náboženstvím (...)*“²⁵⁶ Vztah sportu a náboženství Jirásek hodnotí jako „vzájemný respekt“. Náboženství má pro sport svůj význam například v tom, že mnoho rituálů ve sportu je odvozených právě z náboženského prostředí.²⁵⁷ Ovšem, ačkoliv je možné ve

²⁴⁹ JIRÁSEK, Ivo in HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 16.

²⁵⁰ JIRÁSEK, Ivo. „Religion, Spirituality, and Sport: From Religio Athletae Toward Spiritus Athletae“. *Quest -Illinois- National Association for Physical Education in Higher Education*. Taylor & Francis (Routledge), 2015, 2015, 67 (3), 290 – 299, str. 295.

²⁵¹ JIRÁSEK, Ivo in HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 10.

²⁵² JIRÁSEK, Ivo, *Filosofická kinantropologie: setkání filosofie, těla a pohybu*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, str. 281 – 282.

²⁵³ JIRÁSEK, Ivo, *Filosofická kinantropologie*, str. 274.

²⁵⁴ JIRÁSEK, Ivo, *Filosofická kinantropologie*, str. 281.

²⁵⁵ JIRÁSEK, Ivo, „Religion, Spirituality, and Sport“, str. 295.

²⁵⁶ „*Sport cannot become a secularized religion (...)*“. In JIRÁSEK, Ivo, „Religion, Spirituality, and Sport“, str. 294.

²⁵⁷ JIRÁSEK, Ivo, „Religion, Spirituality, and Sport“, str. 295.

sportu vidět náboženské prvky, neznamená to, že je jeho „vnitřní hodnotou“.²⁵⁸ Sport také nemůže být náboženstvím, protože není nasměrován k nadpřirozeným bytostem, k čemuž právě náboženství musí mířit.

Jirásek tedy trvá na zcela odlišném chápání spirituality a náboženství. Sport, což nám ukazuje na příkladu olympijských her, nemůže být chápán jako náboženství. Na druhou stranu v něm lze vidět určitý druh spirituality, kterou, alespoň podle jeho názoru, obecně nemusíme chápat jako nutně náboženskou. Právě ve sportu jde o projev jejího nenáboženského druhu. Jirásek své myšlenky uzavírá názorem, že „*není pochyb o tom, že oblast sportu a hry (...) je prostorem, v němž se (...) možnosti spirituálních prožitků analyzovaných psychologů zjevně objevují.*“²⁵⁹

4.3 Sport jako náboženství v současné české religionistice

Přemýšlení o sportu coby náboženství se zdá být v české religionistice doposud téměř nereflexovaným tématem. Přičemž, jak jsme si již odhalili, badatelé z jiných disciplín jako je sociologie a filozofie, se u nás danému tématu alespoň částečně začínají věnovat. I v české teologii najdeme k tématu přímé vyjádření.²⁶⁰ Přitom se domníváme, že je to právě religionistika, která by na nezpochybnitelné zvýšení popularity sportu měla upozorňovat a zároveň detailněji hledat, zda právě do této oblasti, o které máme za to, že je empiricky zkoumatelná, nespádají dnes fenomény implicitního či neviditelného náboženství, které dnešní, i česká religionistika, podrobuje výzkumu. Nebudeme se zde však zabývat tím, proč naše religionistika zatím ne zcela reflektuje téma sportu jako nového náboženství, ale spíše si zkusíme poukázat na nějaké práce z českého religionistického prostředí, které by mohly být k naší tématice relevantní.

Religionista, o kterém se domníváme, že se o nastoleném tématu alespoň částečně zmiňuje, je Ivan Odilo Štampach. Své vyjádření zveřejnil na stránkách časopisu *Dingir*.²⁶¹ Štampach zde má reflektovat pojem, který byl představen Luckmannem, a to „neviditelná

²⁵⁸ JIRÁSEK, Ivo, „Religion, Spirituality, and Sport“, str. 295.

²⁵⁹ HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, str. 16.

²⁶⁰ Dominik Duka v rozhlasovém rozhovoru pro rozhlasovou stanici Radiožurnál dokonce přímo označí sport za „jakési nové náboženství.“ „*Dominik Duka: Sport se stává novým náboženstvím*“ (online), <https://radiozurnal.rozhlas.cz/2012>, cit. duben 2019, dostupné online na <https://radiozurnal.rozhlas.cz/dominik-duka-sport-se-stava-novym-nabozenstvim-6265721>.

²⁶¹ ŠTAMPACH, Ivan Odilo. „Neviditelná náboženství“. *Dingir (1/2010)*: str. 11 – 14.

náboženství“. Tento pojem, který je zejména využíván v sociologii, mu přijde nedostatečný. Štampach představuje svůj vlastní pojmový aparát relevantní k dané tématice. Ještě předtím, než ho zde uvedeme, je důležité zmínit, že Štampach pojímá názor, že náboženství nemusí být jen světově uznanými systémy. Všimá si existence jistých pochybností, zda jsou některé systémy náboženské. Tím míní například buddhismus. Stejně tak vyjadřuje pochybnosti i obráceným směrem a pokládá si otázku, zda totiž nějaké jiné systémy, které se za náboženství explicitně nepovažují, náboženstvími nejsou.²⁶² Za náboženství Štampach považuje systémy, „*kteřé se hlásí ke skutečnosti, již deklaruje jako božskou či v jiném smyslu transcendentní či absolutní.*“²⁶³

Jeho navrhnutý pojmový aparát pak zahrnuje koncepci kvazireligiózní.²⁶⁴ Jde o pojetí něčeho, co připomíná náboženství, ale je to ve skutečnosti spíše filosofie, terapie či realizace lidského potenciálu. Kvazireligiozita se dále dělí na pseudoreligiozitu, která se k náboženství hlásí, a kryptoreligiozitu, která souvislosti s náboženstvím popírá.²⁶⁵ A právě za jeden z kryptoreligiózních projevů lze podle Štampacha považovat, mimo politiku a zábavní průmysl, i sport.²⁶⁶ Nelze si podle něho nevšimnout, že tyto jím představené kryptoreligiozity mají s náboženstvím podobnosti zejména v prožitcích, výrazech a v symbolice. Jedná se zde o „*nepřiznanou implicitní religiozitu.*“²⁶⁷ Ačkoliv nadšenci sportu uctívají a zbožšťují určité osobnosti a zároveň mají různé rituály, které se podobají těm náboženským, v jejich případě se podle Štampacha dá hovořit „pouze“ o kryptoreligiozitě, „*protože jejich protagonisté by se zřejmě označili jako bez vyznání (či jiného vyznání) a svá nadšená, zbožšťující vyjádření by označili za žert nebo za emocionální projev, který se nemá brát doslova.*“²⁶⁸ Projevy náboženství lze tedy podle Štampacha ve sportu nalézt. Zároveň také tvrdí, že jejich zkoumáním ve sportu by se pak měla zabývat zejména sociologie a psychologie.²⁶⁹

²⁶² ŠTAMPACH, I. Odilo, „Neviditelná náboženství“, str. 12.

²⁶³ ŠTAMPACH, I. Odilo, „Neviditelná náboženství“, str. 12.

²⁶⁴ Tento pojem Štampach nijak neodlišuje od pojmu „implicitní“. Kvazireligiózní náboženství lze tedy stejně tak dobře označit za implicitní religiozitu.

²⁶⁵ ŠTAMPACH, I. Odilo, „Neviditelná náboženství“, str. 12.

²⁶⁶ ŠTAMPACH, I. Odilo, „Neviditelná náboženství“, str. 14.

²⁶⁷ ŠTAMPACH, I. Odilo, „Neviditelná náboženství“, str. 14.

²⁶⁸ ŠTAMPACH, I. Odilo, „Neviditelná náboženství“, str. 14.

²⁶⁹ ŠTAMPACH, I. Odilo, „Neviditelná náboženství“, str. 14.

Ivan Odilo Štampach a jeho pojmání sportu jakožto kryptoreligiálního projevu je bohužel téměř „osamocené“ zkoumání na téma sportu a náboženství v českém religionistickém prostředí. Možná v tomto kontextu ještě zmiňme religionistu Zdeňka Vojtíška, který sport, podobně jako Ivo Jirásek, nalézá ve spojitosti se spiritualitou.²⁷⁰

Jak již bylo zmíněno výše, nebylo a není cílem této práce odhalit, proč se naši čeští religionisté sportu pojímaného jako náboženství příliš nevěnují a částečně tím i ignorují celosvětové bádání, zejména pak to americké, které se tomuto tématu stále více věnuje. Nicméně jistou náповědou, proč tomu tak je, by mohl být i postoj jednoho z předních českých religionistů Ivana Odila Štampacha, který má za to, že náboženskými projevy ve sportu by se spíše měla zabývat psychologie a sociologie náboženství než religionistika. Musíme zde však zmínit, že naopak, podle našeho názoru, který implicitně prostupuje celou tuto práci, by právě religionistika měla k nastolenému tématu mít největší právo relevantního zkoumání.

²⁷⁰ VOJTIŠEK, Zdeněk. „Rozpoznat neviditelné“. *Dingir* (3/2010): str. 105.

5. Závěr

Hlavním cílem této práce bylo dostatečně shrnout zejména soudobé přístupy autorů k pojetí sportu jako náboženství. Máme za to, že tento cíl byl zde naplněn. Zpočátku jsme do kontextu bádání vstoupili za pomoci religionisty uznávaných osobností, které řešení námi uvedeného tématu svým způsobem předznamenávají a dávají tím autorům důležitý podklad pro jejich práce. Durkheim přispěl rozdělením na sféry posvátné a profánní a také svým přínosem pro výzkum funkcionalistů. V návaznosti na něj pokračoval Bellah, který si všiml v Americe něčeho, co nazval „občanské náboženství“. Na Durkheima podobně také navázal Luckmann, který v souvislosti s jinými formami religiozity hovořil o „neviditelném náboženství“. Fenomenologa Waardenburga jsme pak představili za pomoci Gebeltovy kritiky jeho aplikované hermeneutiky. Zaměřili jsme se zejména na jeho pojetí implicitního náboženství.

Úvodní představení autorů, kteří ovlivnili současné religionisty zabývající se sportem a náboženstvím, jsme zakončili zřejmě doposud nejvlivnějším autorem na námi zkoumaném území výzkumu. Byl to Michael Novak, který svou knihou *The Joy of Sports* započal akademický diskurz na předložené téma. Do výčtu starších autorů, kteří takto přímo, či nepřímo ovlivnili dnešní výzkum našeho tématu, bychom samozřejmě mohli zařadit více badatelů. Nejvíce se zřejmě ještě nabízí Mircea Eliade, jehož pojetí posvátného času a prostoru ovlivnilo značnou část námi zmíněných soudobých autorů. Na Eliadeho také, jak jsme si již uvedli, navazoval samotný Novak. Určité kritice by se tato práce mohla vystavit tím, že se samostatně nevěnuje autorovi Shirl J. Hoffmanovi. Máme za to, že Hoffman, ačkoliv ho nechceme kritizovat, svou antologií v roce 1992 přispěl k našemu tématu zejména představením pojetí Joan Chandlerové než vlastním výzkumem. V jeho knize jsou také představeny přístupy mimo jiné Mathisena a Novaka, kterým jsme se zde již věnovali. Hoffmana tak alespoň zmiňujeme ve spojitosti s prací Nicka Watsona.

A právě Watson je zřejmě nejkontroverznějším jménem této práce. Jeho zařazením se zdá, že popíráme jednu z námi představených cílů této práce, tedy snahu vyhnout se syntézám sportu a náboženství, což je jedním z hlavních témat, kterému se teolog Watson zejména ve spolupráci s Parkerem věnuje. Bylo pro nás nicméně důležité, abychom objasnili, že témat, co se týká sportu a náboženství, je nepřehledné množství. A právě Watson ve svých mnoha publikacích tato témata, podle našeho názoru, nejlépe systematizuje. Zároveň se v jeho textech dočítáme i o mnoha přístupech ke sportu

pojímaného jako náboženství, o kterých jsme se s jeho přispěním alespoň okrajově zmínili, ačkoliv jsme neměli za cíl je jednotlivě představovat.

V rámci snahy o představení zachování kontinuity výzkumu našeho tématu jsme uvedli autory Price a Bain-Selba, kteří jednoznačně pokračují v „novakovské“ linii výzkumu. Na Novaka mimo jiné také navazuje Charles Prebish, pro kterého sport a náboženství mají stejnou identitu.²⁷¹ Price a Bain-Selbo jsou autoři, kteří zastávají názor, že sport je náboženství, respektive, že sport funguje nábožensky. Podobně uvažuje i T. R. Clark, který svou originální komparací kletby sportovního fanouška a Jeremjáše, nabízí možné nové pohledy na námi řešenou problematiku. Samozřejmě zmínění autoři nejsou jediní, kteří ve svých dílech souhlasí s pojetím sportu jako náboženství. Víme o autorech, jako je Mathisen, Chidester, Archetti a další. Ti zde však nebyli zařazeni z různých důvodů. Buď je jejich výzkum, dle našeho názoru, ničím neobohacující náš diskurz nebo již pozbývá aktuality. Dalším důvodem, proč někteří autoři nebyli zařazeni do předloženého výčtu a to jistě i největším nedostatkem této práce, je, že existují texty zabývající se naší tematikou, které jsou napsány v takovém jazyce, jenž není pro autora této práce dostupný.

V našem textu jsme se také věnovali odmítnutí pojetí sportu jako náboženství. Základní práci k němu napsala Joan Chandlerová. Dnes nejdůležitější knihou odmítajícího postoje k našemu tématu je, alespoň podle našeho názoru, *An Unholy Alliance* Higgse a Braswella, kteří svou rezistenci založili na nutnosti důsledného odlišování toho, co je svaté a posvátné, což podle nich „apologeti“ nedělají. Dalšími autory, které jsme v rámci odmítnutí přístupu ke sportu jako náboženství uvedli, jsou Trueman, Magdalinski a T. Chandler.

V závěru našeho výzkumu jsme se ještě pokusili představit stav bádání v České republice. Jsou zejména dva autoři, kteří se „našemu“ tématu alespoň okrajově věnují. Jde o A. Sekotu, který pojímá názor, že sport získává náboženské funkce díky oslabování forem klasických náboženství. Tedy sport z jeho pohledu stále více funguje jako náboženství. Dalším autorem, kterého jsme si uvedli, je I. Jirásek. Ten ve sportu nalézá určitý druh spirituality, který ale není náboženský. V textu jsme také představili nevelký

²⁷¹ PREBISH, Charles S., *Religion and sport: The meeting of sacred and profane*, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1993.

aktuální český religionistický přínos k řešení našeho tématu. Krátce jsme jen zmínili časopis *Dingir*, ve kterém se k tématu alespoň částečně vyjadřuje Štampach.

Věříme, že by naše práce mohla alespoň trochu přispět k nové religionistické diskuzi na našem území o tom, zdali sport je či není náboženstvím. Případně by alespoň mohla osvětlit myšlenku, zda tyto dva fenomény nemají stejné funkce.

Na závěr si zde krátce dovolíme dodat, že dnešní výzkum v USA se začíná ubírat novým směrem. Tím jsou televizní seriály. I na populárním Netflixu dnes můžete vidět seriál, který se jmenuje *The religion of Sports*.²⁷² Tento seriál má pro svůj úspěch již 3. sérii, což jen dokazuje, jak je téma sportu jako náboženství v Americe obecně široce přijímáno a jakým způsobem toto téma rezonuje v tamější společnosti.

²⁷² „*The religion of Sports*“ (online), cit. duben 2019, <https://www.religionofsports.com>, dostupné online na <https://www.religionofsports.com/content/religion-of-sports/>.

Použitá literatura a zdroje

ARGYLE, M., a BEIT-HELLAHMI, B, *The social psychology of religion*, London: Routledge & Kegan Paul, 1975.

BACHIKA, Reimon, „On Thomas Luckmann's Theory of Religion“ (online), <https://bird.bukkyo-u.ac.jp/collections/>, cit. březen 2019, dostupné online na <http://archives.bukkyo-u.ac.jp/rp-contents/SR/0014/SR00140L067.pdf>.

BAIN-SELBO, Eric, „From Lost Cause to Third-and-Long: College Football and the Civil Religion of the South“, *The Journal of Southern Religion* [online], 2009(XI) [cit. 2019-03-31], ISSN 1094-5253, dostupné z: <http://jsr.fsu.edu/Volume11/Selbo.htm>.

BAIN-SELBO, Eric, *Game day and God: football, faith, and politics in the American South*. Macon, Ga.: Mercer University Press, c2009.

BAIN-SELBO, Eric, "Sport as the “Opiate of the Masses”: College Football in the American South" (online), <http://digitalcommons.wku.edu/>, 2008, cit. březen 2019, dostupné online na http://digitalcommons.wku.edu/phil_rel_fac_pub/1.

BAIN-SELBO, Eric, *Understanding sport as a religious phenomenon: an introduction*, New York: Bloomsbury, 2016.

BAIN-SELBO, Eric, „Violence in Southern Sport and Culture: Sacred Battles on the Gridiron“ [online], Bowling Green: Springer, 2017 [cit. 2019-03-31].

BAKER William J., *Playing with God: Religion and Modern Sport*, Cambridge, Mass. Harvard University Press, 2007.

BELLAH, Robert N, „Civil Religion in America“, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, 1967, roč. 96, čís. 1.

BELLAH, Robert N, *The broken covenant: American civil religion in time of trial*, 2nd ed., Chicago: University of Chicago Press, 1992.

CLARK, Terry Ray a Dan W. CLANTON, *Understanding religion and popular culture: Theories, themes, products and practices*, New York: Routledge, 2012.

CLARK, Terry Ray, "A Contract with God? Will Eisner's Seminal Graphic Novel as Anti-Theodicy" (online), 2004, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.sbl-site.org/publications/article.aspx?ArticleId=845>.

CLARK, Terry Ray, "Biblical Graphic Novels: Adaptation, Interpretation, and Faithful Transfer" (online), 2004, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.sblsite.org/publications/article.aspx?ArticleId=641>.

Dingir: časopis o sektách, církvích a nových náboženských hnutích, Praha: Dingir, 1998-?.

„Dominik Duka: Sport se stává novým náboženstvím“ (online), <https://radiozurnal.rozhlas.cz/>, 2012/, cit. duben 2019, dostupné online na <https://radiozurnal.rozhlas.cz/dominik-duka-sport-se-stava-novym-nabozenstvim-6265721>.

DURKHEIM, Émile a Joseph Ward SWAIN, *The elementary forms of the religious life*, Mineola, N.Y.: Dover Publications, 2008.

DURKHEIM, Emile a Karen E. FIELDS, *The elementary forms of religious life*, New York: Free Press, 1995.

DURKHEIM, Emile a W. S. F. PICKERING, *Durkheim on religion*, Atlanta, Ga.: Scholars Press, 1994, Texts and translations series (American Academy of Religion), no. 6.

„Eric Bain-Selbo“ (online), <https://lareviewofbooks.org/>, cit. březen 2019, dostupné online na <https://lareviewofbooks.org/author-page/eric-bain-selbo/#!>.

„Eric Bain-Selbo PhD“ (online), <https://www.iuk.edu/>, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.iuk.edu/humanities-and-social-sciences/contact-us/eric-bain-selbo.html>.

ELIADE, Mircea, *Posvátné a profánní*, Praha: OIKOYMENH, 2006, Oikúmené (OIKOYMENH).

FORBES, Bruce David and Jeffrey H. MAHAN, eds, *Religion and Popular Culture in America: Revised Edition*, University of California Press, 2005.

GEBELT, Jiří, „Aplikovaná hermeneutika Jacqueese Waardenburga. Sémantický a fenomenologický výzkum náboženství“, *Religio. Revue pro religionistiku*, 2004(12), str. 5-28.

GIBBONS, Tom a Dominic MALCOLM, *Sport and English National Identity in a 'Disunited Kingdom'*, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017.

HAMPLOVÁ, Dana, *Náboženství v české společnosti na prahu 3. Tisíciletí*, Praha: Karolinum, 2013.

HIGGS, Robert J., *God in the stadium: sports and religion in America*, Lexington, Ky.: University Press of Kentucky, 1995.

HIGGS, Robert J. a Michael BRASWELL, *An unholy alliance: the sacred and modern sports*, Macon, Ga., Mercer University Press, 2004.

HIGGS, Robert J., „Muscular Christianity, holy play, and spiritual exercises: confusion about Christ in sports and religion“, *Arete*, Department of English, East Tennessee State University, Johnson City, Tennessee, USA., 1983, 1983(Vol.1 No.1).

HOFFMAN, Shirl J., *Sport and religion*. Champaign, Ill.: Human Kinetics Books, c1992.

HORYNA, Břetislav, *Úvod do religionistiky*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994.

HURYCH, Emanuel, *Spiritualita pohybových aktivit*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2013.

„Interview with Eric Bain-Selbo“ (online), <http://jsr.fsu.edu/>, 2012, cit. březen 2019, podcastový rozhovor dostupný na <http://jsr.fsu.edu/new-media/podcast/eric-bain-selbo.html> 17:45.

JANDOUREK, Jan, *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2001.

JIRÁSEK, Ivo, *Filosofická kinantropologie: setkání filosofie, těla a pohybu*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2005.

JIRÁSEK, Ivo, „Religion and Spirituality in Sport“, *Oxford Research Encyclopedia of Psychology* [online], (c) Oxford University Press USA, 2018, str. 1 - 23 [cit. 2019-04-01].

JIRÁSEK, Ivo, „Religion, Spirituality, and Sport: From Religio Athletae Toward Spiritus Athletae“, *Quest*, Illinois- National Association for Physical Education in Higher Education, Taylor & Francis (Routledge), 2015, 2015, 67 (3), str. 290 - 299.

„Joseph L. Price“ (online), <https://www.whittier.edu/>, cit. březen 2019, dostupné online mma <https://www.whittier.edu/academics/religious/Price>.

„Joseph L. Price. „In Praise of Play“ (online), <https://onbeing.org/>, 2004, cit březen 2019, tento rozhovor je volně dostupný na <https://onbeing.org/programs/joseph-l-price-in-praise-of-play/>.

MAGDALINSKI, Tara a Timothy John Lindsay CHANDLER, *With God on their side: sport in the service of religion*, New York: Routledge, 2002.

MAGUIRE, Joseph A, *The business and culture of sports: Society, politics, economy, environment*, Farmington Hills, MI: Macmillan Reference USA, a part Gale, a Cengage Company, 2019.

„Michael Novak Bio“ (online), cit. březen 2019, <https://www.michaelnovak.net/>, dostupné online na <https://www.michaelnovak.net/bio>.

NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ, *Sociologie náboženství*, Praha: Portál, 2007.

WATSON, Nick a Mark NESTI, „The Role of Spirituality in Sport Psychology Consulting: An Analysis and Integrative Review of Literature“, *Journal of Applied Sport Psychology* [online], Routledge, 2005, **1989** - ?(17), 228 - 239 [cit. 2019-03-30].

„Nick Watson“ (online), <https://www.archbishopofyorkyouthtrust.co.uk/>, cit. březen 2019, dostupné online na https://www.archbishopofyorkyouthtrust.co.uk/nick_watson/.

NOVAK, Michael, „Why We Love Sports“ (online), *YouTube.com*, březen, 2016, cit. březen 2016, dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=bpqZkE6F5fc>.

NOVAK, Michael, *The Joy of Sports: Endzones, Bases, Baskets, Balls, and the Consecration of the American Spirit*, rev. ed., Lanham: Madison Books, 1994.

PARKER, Andrew and WATSON, Nick J. In ADOGAME, Afeosemime U., *Global Perspectives on Sports and Christianity*, New York, NY: Routledge, 2017.

PARRY, S. J., Mark NESTI a Nick WATSON, *Theology, ethics and transcendence in sports*, New York: Routledge, 2011.

PARRY, S. J., *Sport and spirituality: an introduction*, New York: Routledge, 2007.

PREBISH, Charles S., *Religion and sport: the meeting of sacred and profane*, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1993.

PRICE, Joseph L., *From season to season: Sports as American religion*, Macon, Ga.: Mercer University Press, 2001.

PRICE, Joseph L., *Perfect pitch: The national anthem for the national pastime*, Macon, Georgia: Mercer University Press, 2018.

PRICE, Joseph L., *Rounding the bases: Baseball and religion in America*, Macon, Ga.: Mercer University Press, 2006.

SEKOT, Aleš., *Náboženství včera a dnes: (cyklus přednášek pro mládež)*. Brno: Krajské kulturní středisko, 1984.

SEKOT, Aleš., *Sociologické problémy náboženství*, Praha: Horizont, 1981.

SEKOT, Aleš., *Sociologie sportu: aktuální problémy*, Brno: Masarykova univerzita, 2013.

SEKOT, Aleš., *Sociologie sportu*, Brno: Masarykova univerzita, 2006.

SWINTON, John., *A graceful embrace: theological reflections on adopting children*, Leiden: Boston: Brill, 2017.

„Spolu jsme silnější“ (online), *YouTube.com*, leden 2017, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=L5apLkK2O7s&t=184s>.

Themelios. Leicester, etc.: [British Theological Students' Fellowship and International Fellowship of Evangelical Students]., 40,3, 2015.

„The religion of Sports“ (online), cit. duben 2019, <https://www.religionofsports.com>, dostupné online na <https://www.religionofsports.com/content/religion-of-sports/>.

TRUEMAN, Carl., „The (non) religion of sport“ (online), <https://www.firstthings.com> , cit. březen 2019, online dostupné na <https://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2015/01/the-non-religion-of-sport/>.

WAARDENBURG, Jacques., *Muslims and Others: Relations in Context*, Berlin: De Gruyter, 2003.

WAINWRIGHT, Elaine Mary a Philip Leroy CULBERTSON., *The Bible in/and popular culture: A creative encounter*, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2010.

WATSON, Nick j. a Daniel R. CZECH., „The Use of Prayer in Sport: Implications for Sport Psychology Consulting“, *Athletic Insight: The Online Journal of Sport Psychology* [online], 2005, 2005, 7(4), 26 -35 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: <http://www.athleticinsight.com/Vol7Iss4/PrayerinSports.htm>.

WATSON, Nick J. a Andrew PARKER, *Sports and Christianity: historical and contemporary perspectives*, New York: Routledge, 2013.

WATSON, Nick J. a Andrew PARKER, „Sport and religion: Culture, history and ideology“, *Movement and Sports Sciences - Science et Motricite* [online], 2014, 17(86), 71-79 [cit. 2019-03-26].

WATSON, Nick a Kevin HARGADEN, Editorial: „Special Issue: Theology, Disability and Sport: Reflections on Physical and Intellectual Impairment and Well-Being“, *Journal of Disability and Religion* [online], 2014-?, 21(2), 137 - 141 [cit. 2019-03-30].

WATSON, Nick, „Book review, An Unholy Alliance: The Sacred and Modern Sports by Robert J. Higgs and Michael C. Braswell“, 2004, *Implicit Religion* [online], Equinox Publishing, 2007, 2008, 1989 - ?(10.3), 314–316 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: <https://journals.equinoxpub.com/index.php/IR/article/view/5700>.

WATSON, Nick, Tom GIBBONS a Mark MIERZWINSKI., „Christianity as public religion: a justification for using a Christian sociological approach for studying the social scientific aspects of sport“, *Sport in Society: Culture, Commerce, Media, Politics* [online]. Routledge, 2004-?, 2017, 22(2), 209 - 223 [cit. 2019-03-30].

„What does Religion mean to you?“ (online), *YouTube.com*, březen 2016, cit. březen 2019, dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=L6zJZ0xVKbU>.